

SZKOŁA PRAW CZŁOWIEKA

Elżbieta Czyż

PRAWA DZIECKA

Helsińska Fundacja Praw Człowieka
Warszawa 2002

Sponsor wydania
OPEN SOCIETY INSTITUTE, BUDAPEST

© Helsińska Fundacja Praw Człowieka

ISBN 83-87300-61-6

Wydanie 2 zmienione
Nakład 1000 egz.
Nadhi, Warszawa 2002

SPIS TREŚCI

WSTĘP	5
PRAWA DZIECKA – RYS HISTORYCZNY	9
KONWENCJA O PRAWACH DZIECKA ONZ	13
WYBRANE DOKUMENTY MIĘDZYNARODOWE MAJĄCE NA CELU OCHRONĘ PRAW DZIECI	35
STANDARDY OCHRONY PODSTAWOWYCH PRAW DZIECKA – REGULACJE PRAWNE I PRAKTYKA	40
NAJWAŻNIEJSZE ORGANIZACJE MIĘDZYNARODOWE DZIAŁAJĄCE NA RZECZ OCHRONY PRAW DZIECI	60
BIBLIOGRAFIA	61

WSTĘP

„Prawa dziecka” nie dla wszystkich są pojęciem z kategorii praw człowieka. Zwłaszcza w środowisku psychologów i pedagogów obserwuje się tendencję do utożsamiania praw z podstawowymi potrzebami człowieka w rodzaju: dziecko ma prawo do wychowania w szczęśliwej rodzinie, prawo do miłości, itp.

W preambule do Konwencji o prawach dziecka napisano: *„uznając, że dziecko dla pełnego harmonijnego rozwoju swojej osobowości powinno (podkreślenie autor) wychowywać się w środowisku rodzinnym, w atmosferze szczęścia miłości i zrozumienia”*. Rzeczywiście powinno, zresztą dorośli też powinni być kochani i szczęśliwi, ale to nie znaczy, że mają do tego prawo, które może im zagwarantować państwo.

Mówiąc o prawach dziecka należy mieć na względzie kilka podstawowych zasad:

1. Prawa dziecka są pojęciem z kategorii praw człowieka i wynikają z godności i niepowtarzalności dziecka jako jednostki ludzkiej.
2. Praw dziecka nie należy utożsamiać z jego podstawowymi potrzebami.

Nie ma prawa do wychowania w szczęśliwej rodzinie, czy prawa do miłości, aczkolwiek to niezwykle ważne potrzeby każdego człowieka, a dzieci niewątpliwie szczególnie ważne.

3. O prawach dziecka, podobnie, jak o prawach człowieka, mówi się w relacji władza – jednostka.

Jeżeli dziecko ma prawo to znaczy, że państwo musi mu zapewnić możliwość korzystania z tego prawa. Na przykład prawo do nauki oznacza, że państwo gwarantuje każdemu dostęp do edukacji, opracowuje programy nauczania, kształci nauczycieli itd. Państwo tworzy system edukacji i przepisy regulujące jego funkcjonowanie.

4. Prawa dziecka, tak jak prawa człowieka, podlegają ograniczeniom, ale tylko takim, które są przewidziane przez ustawę i konieczne są w społeczeństwie demokratycznym ze względu na bezpieczeństwo państwowe i publiczne, ochronę porządku i zapobieganie przestępstwom, ochronę zdrowia i moralności lub ochronę praw i wolności innych osób. Bezwzględnie, bez żadnych warunków przestrzegany ma być jedynie zakaz tortur, niewolnictwa i poddaństwa.

5. Jeżeli dziecko/człowiek ma określone prawo to znaczy, że muszą istnieć procedury egzekwowania (dochodzenia) praw.

Posiadanie praw oznacza możliwości roszczenia, zgodnie z obowiązującymi przepisami, w przeciwnym razie prawo staje się pustą deklaracją.

6. O prawach dziecka nie mówi się w relacji rodzice-dziecko.

Dzieci podlegają władzy rodzicielskiej i to przede wszystkim rodzice decydują o ich wychowaniu czy światopoglądzie. Rodzice mogą mieć bardzo różne koncepcje, jak wychowywać swoje dziecko i państwo nie może w to ingerować, chyba, że rodzice zaniedbują dziecko, albo nadużywają swojej władzy rodzicielskiej. Traktują o tym dokumenty dotyczące praw człowieka/dziecka w tym m.in.: Konwencja Europejska art.2 protokół dodatkowy: „(...)Wykonując swoje funkcje w dziedzinie wychowania i nauczania państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniami religijnymi i filozoficznymi”; Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych art.18 ust.4: „Państwa-Strony niniejszego Paktu zobowiązują się do poszanowania wolności rodziców lub, w odpowiednich przypadkach, opiekunów prawnych do zapewnienia swym dzieciom wychowania religijnego i moralnego zgodnie z własnymi przekonaniami”. Konwencja o Prawach Dziecka art.5: „Państwa-Strony będą szanowały odpowiedzialność, prawo i obowiązek rodziców(...) do zapewnienia dziecku (...) możliwości ukierunkowania go i udzielania mu rad przy korzystaniu przez nie z praw przyznanych w niniejszej konwencji”; art.18; „1. Państwa-Strony podejmą wszelkie możliwe starania dla pełnego uznania zasady, że oboje rodzice ponoszą wspólną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka (...). Jak najlepsze zabezpieczenie interesów dziecka ma być przedmiotem ich największej troski. 2. W celu zagwarantowania i popierania praw zawartych w niniejszej konwencji Państwa-Strony będą okazywały odpowiednią pomoc rodzicom oraz opiekunom prawnym w wykonywaniu przez nich obowiązków związanych z wychowaniem dzieci oraz zapewnią rozwój instytucji, zakładów i usług w zakresie opieki nad dziećmi”.

Zgodnie z art. 48 Konstytucji RP: „Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania. Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu”.

Powyższe zapisy jednoznacznie pokazują, iż prawa dziecka nie są zagrożeniem dla autorytetu dorosłych i autonomii rodziny, jak twierdzą niektórzy politycy czy pedagodzy, zapominając, że państwo – uznając zasadę autonomii rodziny – ingeruje w stosunki rodzinne jedynie w przypadkach szczególnych, przewidzianych przez prawo.

Relacje rodzinne, w tym stosunki rodzice – dzieci mają charakter prywatny, emocjonalny i nie poddają się łatwo kodyfikacji. Rodzice, którzy nie kochają swoich dzieci nie są z tego powodu karani. Stają przed sądem jedynie wówczas, gdy naruszają prawo: nadużyją władzy lub zaniedbają obowiązki rodzicielskie. Ingerencja sądu nie jest formą kary dla rodziców, ale zabezpieczenia zagrożonego dobra dziecka, co z kolei dla dziecka niejednokrotnie jest w istocie karą, np. umieszczenie w placówce opiekuńczej. I to są jedyne sytuacje kiedy prawa dziecka stają w „kolizji” z prawami rodziców. Na szczęście nie dzieje się to często.

7. Rodzice są opiekunami prawnymi dziecka i reprezentują je przed organami państwa, również w przypadkach naruszenia ich praw.

W sytuacji, gdy rodzice nie mogą sprawować opieki wobec dziecka, państwo ma obowiązek objąć je opieką publiczną. Art.72 Konstytucji RP mówi: *„Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych”*.

„Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją” (art.72 ust.1. Konstytucji RP).

8. Prawa dziecka, podobnie jak prawa człowieka, przysługują każdemu i nie zależą od wykonywanych przez nie obowiązków.

Praw nie można pozbawić, czy zawiesić. Jeżeli dzieci nie wykonują obowiązków, można je ukarać, na przykład nie dając nagrody, czy pozbawiając przywilejów, ale nie praw.

9. Prawa dziecka nie wynikają z jakichś koncepcji czy teorii wychowania. Pojęcie „prawa dziecka” nie należy utożsamiać z antypedagogiką, „partnerskim” czy „bezsresowym” wychowaniem.

Zatem prawa dziecka to generalnie prawa człowieka, tyle, że z niektórych praw dzieci korzystają w miarę dojrzewania i stosowanie do rozeznania swojej sytuacji. Dzieci, nie mając zdolności do czynności prawnych, nie mogą same dochodzić swoich praw. W ich imieniu działają rodzice lub opiekunowie prawni.

Pojęcie dojrzałość dziecka jest pojęciem ocennym i niełatwo o precyzyjne kryteria. W prawie natomiast trudno stosować kryteria psychologiczno-socjologiczne, stąd sztywne granice wiekowe, oznaczające uzyskanie statusu „osoby dojrzałej” do określonych czynności czy decyzji, różne zresztą w różnych dziedzinach w systemie prawa polskiego.

Na przykład, ograniczoną zdolność do czynności prawnych uzyskuje 13-latek, zgodnie z art.15 k.c; 16-latek musi wyrazić zgodę na badania lekarskie czy umieszczenie w szpitalu; postępowanie w sprawach o czyny karalne na podstawie ustawy o postępowaniu w sprawach nieletnich (art.1§1 u.p.n) dotyczy osób

między 13-17 rokiem życia. Jeżeli jednak nieletni dokonał przestępstwa opisanego w art.10 kodeksu karnego, po ukończeniu 15 lat może odpowiadać na podstawie kodeksu karnego. Pełną zdolność do czynności prawnych uzyskuje osoba, która ukończyła 18 lat (art. 11 k.c).

Fakt, że prawa dziecka zapisano w konstytucji (art.72), jest niewątpliwie znaczący. Z drugiej strony zapisanie ich w rozdziale dotyczącym praw ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych niestety może sugerować, że prawa dzieci, to co innego niż prawa człowieka. Chyba, że ustawodawca rozumie pod tym terminem prawa człowieka i dodatkowo prawa do szczególnej ochrony i opieki (socjalne), związane z niedojrzałością dziecka i brakiem zdolności do obrony swoich praw.

Kończąc uwagi wstępne wokół pojęcia prawa dziecka warto zwrócić uwagę na kwestię możliwości egzekwowania praw. Mieć prawo to znaczy móc rościć, żądać od władzy zrealizowania tegoż prawa. Zatem nie wystarczy, że prawa są zapisane. Muszą być określone procedury egzekwowania praw, a dzieci i ich przedstawiciele ustawowi, na ogół rodzice, powinni wiedzieć jakie to są prawa oraz, jak i gdzie mogą ich dochodzić.

Z drugiej strony, w sprawach dotyczących dzieci, tam gdzie jest to możliwe, należy korzystać z pozasądowych procedur rozwiązywania konfliktów.

PRAWA DZIECKA – RYS HISTORYCZNY

Historia praw dzieci, czy raczej zauważenie ich praw zaczyna się na przełomie XIX i XX wieku. W literaturze przedmiotu przytacza się przypadek 8-letniej Mary Elen Wilson z Baltimore, która była systematycznie bita przez matkę. Pomocy udzielili jej członkowie lokalnego oddziału stowarzyszenia przeciwdziałania okrucieństwu wobec zwierząt (*Local Society for Prevention of Cruelty to Animals*). Był rok 1874. W USA był to początek ruchu na rzecz pomocy dzieciom. Wkrótce potem powstało ponad 200 różnych, lokalnych stowarzyszeń mających na celu ochronę dzieci przed przemocą. Podobną genezę mają organizacje powstające w innych krajach, nie wyłączając polskiego Komitetu Ochrony Praw Dziecka, który powstał dopiero w 1981 r.

Od 1880 roku zaczęły powstawać w Europie pierwsze towarzystwa międzynarodowe np. kryminologów, sędziów dla nieletnich, opieki nad dziećmi opuszczonymi i bezdomnymi, których działalność koncentrowała się na łagodzeniu przepisów prawa karnego wobec nieletnich, tworzeniu specjalnych instytucji wychowawczych i opiekuńczych dla dzieci itp.

Towarzystwa krajowe udzielające konkretnej pomocy zaczęły powstawać znacznie później.

Znaczące daty to:

- 1890 rok – Kongres Kryminologów przyjął rezolucję ustalającą wiek 14 lat za granicę, poniżej której nie można stosować kar kryminalnych;
- 1892 rok – powstało Międzynarodowe Stowarzyszenie Opieki nad Dzieckiem (rząd Polski przystąpił do stowarzyszenia w 1928 roku, niestety nie powstał w Polsce jego oddział);
- 1900 rok – utworzenie w Chicago pierwszego sądu dla nieletnich, co oznaczało specjalne, łagodniejsze traktowanie nieletnich przestępców;
- 1913 rok – I Międzynarodowy Kongres Opieki nad Dzieckiem;
- 1915 rok – w Norwegii ustawowo zrównano prawa dzieci małżeńskich i pozamałżeńskich (w Belgii np. stało się to dopiero w latach osiemdziesiątych, po orzeczeniu Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu, sprawa *Marckx v. Belgia* z 1979r.);

- 1919 rok – Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy nt. minimalnego wieku zatrudnienia. Po raz pierwszy ustalono wiek 14 lat jako dolną granicę zatrudnienia w przemyśle. Dotychczas ratyfikowały ją 72 państwa;
- 1919 rok – powstała w Anglii pierwsza w świecie organizacja chroniąca dzieci – *Save the Children*, parę miesięcy później w Szwecji – *Radda Barnen*. Inicjatorką ruchu była działaczka na rzecz praw kobiet i dzieci, Brytyjka, Eglantyne Jebb;
- 1920 rok – powstał Międzynarodowy Związek Pomocy Dzieciom (*Union Internationale de Secours aux Enfants – UISE*);
- 1924 rok – Zgromadzenie Ogólne Ligi Narodów przyjęło Deklarację Praw Dziecka, zwaną Genewską. Zawiera ona pięć zasad, mówiących o równym traktowaniu dzieci bez względu na ich rasę, narodowość, wyznanie. Dzieci zawsze powinny mieć zapewnioną opiekę i pomoc, a w szczególności w sytuacji zagrożenia;
- 1946 rok – Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych powołało UNICEF. Początkowo organizacja ta miała za zadanie udzielanie pomocy dzieciom-ofiarom II wojny światowej, później działalność rozszerzono na inne dziedziny m.in. zdrowie, oświatę;
- 1946 rok – rozpoczęło swoją działalność UNESCO, organizacja wspierająca rozwój oświaty i szkolnictwa, zwłaszcza w krajach rozwijających się;
- 1948 rok – Zgromadzenie Ogólne NZ uchwaliło Powszechną Deklarację Praw Człowieka. Art. 25 ust. 2 stanowi, że macierzyństwo i dzieciństwo dają prawo do specjalnej troski i pomocy, a ponadto wszystkie dzieci urodzone w małżeństwie i poza, mają takie same prawa do opieki społecznej;
- 1950 rok – Europejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności (ratyfikowana przez Polskę w 1993 r.); W istocie ważniejszy mechanizm ochrony praw dzieci niż Konwencja o prawach dziecka, ze względu na wagę orzeczeń Trybunału Praw Człowieka w Strasburgu;
- 1959 rok – Zgromadzenie Ogólne NZ proklamowało Deklarację Praw Dziecka. Jest ona rozszerzeniem Deklaracji Genewskiej. Zawiera 10 następujących zasad:
- równość wszystkich dzieci, bez żadnego wyjątku i różnicy,
 - możliwość szczególnej ochrony prawnej,
 - prawo do nazwiska i obywatelstwa,
 - możliwość korzystania z pomocy socjalnej,
 - szczególna opieka nad dziećmi specjalnej troski,
 - miłość i zrozumienie jako podstawa rozwoju,

- bezpłatna i obowiązkowa nauka na poziomie co najmniej podstawowym,
 - pierwszeństwo w zakresie otrzymywania ochrony i pomocy,
 - ochrona przed zaniedbaniem, wyzyskiem i okrucieństwem,
 - wychowanie w duchu zrozumienia, braterstwa i tolerancji;
- 1961 rok – Europejska Karta Społeczna (ratyfikowana przez Polskę w 1997r.). Art. 7 dotyczy zasad ochrony dzieci i młodocianych przed pracą zbyt uciążliwą, zagrażającą rozwojowi. 15 roku życia ustalono jako minimalny, dopuszczający do zatrudnienia (patrz też: Konwencja MOP nr 138 w sprawie minimalnego wieku zatrudnienia z 1973 r.);
- 1966 rok – Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych (wszedł w życie w 1976 r., Polska ratyfikowała go w 1977 r.). Art. 24 stanowi, że każde dziecko bez względu na rasę, płeć, religię, pochodzenie narodowe lub społeczne, własność lub urodzenie ma prawo do ochrony jakiej wymaga jego status małoletniego. Ponadto każde dziecko bezzwłocznie po urodzeniu powinno być zarejestrowane i posiadać obywatelstwo;
- 1966 rok – Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych (wszedł w życie w 1976 r., Polska ratyfikowała go w 1977 r.). Art. 10 stanowi, że dzieciom i młodzieży przysługuje ochrona i pomoc bez żadnej dyskryminacji, w szczególności dzieci powinny być chronione przed wyzyskiem ekonomicznym i pracą szkodliwą dla ich zdrowia i moralności;
- 1978 rok – Polska złożyła propozycję projektu Konwencji o Prawach Dziecka;
- 1979 rok – Międzynarodowy Rok Dziecka proklamowany przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych;
- 1989 rok – Zgromadzenie Ogólne NZ przyjęło Konwencję o Prawach Dziecka. Weszła w życie w 1990 roku, Polska ratyfikowała ją w 1991 r
- 1990 rok – Światowy Szczyt w sprawie Dzieci – Nowy Jork. Przyjęto plan działań do 2000 roku;
- Uczestniczyli w nim przedstawiciele rządów kilkudziesięciu państw. Polskę reprezentował ówczesny premier Tadeusz Mazowiecki. Przyjęto plan działań, który miałyby ułatwić realizację deklaracji w sprawach dzieci, ich przeżycia, ochrony i rozwoju. Uznano, iż państwa muszą podjąć wspólne działania w celu zapewnienia przeżycia, ochrony i rozwoju dzieci. Do roku 2000 zobowiązano państwa do:
- obniżenia wskaźnika śmiertelności niemowląt i dzieci do lat 5,
 - obniżenia wskaźnika śmiertelności matek wskutek powikłań okołoporodowych,

- obniżenia wskaźnika niedożywienia dzieci,
 - powszechnego dostępu do bezpiecznej wody pitnej i środków sanitarnych,
 - obniżenia analfabetyzmu wśród dorosłych, w szczególności kobiet,
 - powszechnego dostępu do oświaty,
 - ochrony dzieci w sytuacjach konfliktów zbrojnych.
- 1994 rok – Międzynarodowy Rok Rodziny;
- 1996 rok – Europejska Konwencja o wykonywaniu praw dzieci, przygotowana przez Radę Europy. Polska podpisała, a następnie ratyfikowała ją jako drugie państwo, w 1997 r. Konwencja weszła w życie po ratyfikowaniu jej przez trzecie państwo i obowiązuje od 1 lipca 2000 r. Opublikowana jest w Dzienniku Ustaw z 2000 r. Nr 107, poz.1128;
- 1996 rok – Pierwszy Światowy kongres na rzecz przeciwdziałania prostytucji i pornografii dziecięcej. Przedstawiciele 122 krajów w imieniu rządów zobowiązali się do przyjęcia przez ich państwa planów działania;
- 1999 rok – Polska przygotowała drugi raport z wykonywania Konwencji o Prawach Dziecka (raport był rozpatrywany przez Komitet Praw Dziecka ONZ w 2002 r. ze względu na opóźnienia prac w Komitecie);
- 2000 rok – do podpisu wyłożono dwa protokoły fakultatywne do Konwencji o Prawach Dziecka – o angażowaniu dzieci w konflikty zbrojne (obowiązuje od lutego 2002) i o handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii (obowiązuje od stycznia 2002). Polska podpisała ale jeszcze nie ratyfikowała obu protokołów;
- 2001 r. – w Polsce Sejm powołał Rzecznika Praw Dziecka;
- 2001 rok – w Yokohamie, w grudniu odbył się II Światowy kongres na rzecz przeciwdziałania prostytucji i pornografii dziecięcej;
- 2002 rok – w Nowym Yorku odbył się II Światowy Szczyt na rzecz Dzieci (powinien odbyć się we wrześniu 2001 r., został przełożony po ataku terrorystów 11 września, i odbył się w dniach 7-10 maja 2002). Oceniano efekty przyjętych przez poszczególne państwa (na pierwszym Szczycie) planów działań. Po raz pierwszy w Szczycie uczestniczyły dzieci. Przygotowano dokument „*A World fit for Children*” (świat dostosowany do dzieci). Dokument ten zawiera 21 zadań/celów dla państw, których realizacja ma poprawić sytuację dzieci w poszczególnych krajach. Priorytetowe są cztery dziedziny: zapewnienie zdrowych warunków życia, dostęp do dobrego kształcenia dla wszystkich, ochrona przed eksploatacją i przemocą wobec dzieci i walka z HIV/AIDS.

KONWENCJA O PRAWACH DZIECKA ONZ

Uchwalona 20 listopada 1989 r. przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych, weszła w życie 2 września 1990 r., z chwilą ratyfikowania jej przez dwudzieste państwo.

Nazywana jest światową konstytucją praw dziecka. Do 2002 r. ratyfikowały ją 192 państwa, (np. USA podpisały, ale dotychczas jej nie ratyfikowały). Nie przewidziano tak gremialnego niemal przystąpienia do Konwencji – żadna inna konwencja dotycząca praw człowieka nie ma tylu ratyfikacji. Powszechność ratyfikacji, z jednej strony świadczy o uniwersalizmie Konwencji, z drugiej, o słabym mechanizmie egzekwowania od państw-stron realizacji jej postanowień.

Konwencja o Prawach Dziecka jest pierwszym dokumentem międzynarodowym dotyczącym dzieci, który zawiera tak szeroki katalog praw uwzględniający prawa i wolności osobiste dziecka. Ponadto wprowadza swoisty mechanizm kontroli – obowiązek państw-stron systematycznego składania sprawozdań z wykonywania Konwencji (art. 44). Na mocy art. 43 powołano Komitet Praw Dziecka, 10-osobowy zespół ekspertów, który rozpatruje sprawozdania rządów (od 2001 r. rozszerzono Komitet o 8 członków, gdyż opóźnienia w rozpatrywaniu sprawozdań wynosiły 3-4 lata). Trzeba jednak powiedzieć, iż jest to bardzo słaby mechanizm. Po rozpatrzeniu sprawozdania konkretnego państwa Komitet przygotowuje zalecenia i rekomendacje odnośnie wykonywania postanowień konwencji. Respektowanie zaleceń zależy od dobrej woli rządu. W kolejnym sprawozdaniu rządu powinny zdać relację z wykonania zaleceń. Praktyka pokazuje, że w wielu sprawozdaniach, również polskim nie ma nawet wzmianki, że były wcześniej jakiegokolwiek zalecenia.

Wcześniejsze dokumenty (deklaracja z 1924 r. i 1959 r.) dotyczące praw dzieci podkreślały przede wszystkim prawa do szczególnej opieki i ochrony (dziecko jako przedmiot ochrony prawnej). Konwencja zawiera postanowienia dotyczące praw i wolności osobistych dziecka (dziecko zaczyna być traktowane bardziej podmiotowo), co jest jej największą zaletą. Znamienne, że w polskiej wersji pojęcie wolność (ang. *freedom*) zastąpiono pojęciem „swoboda”, co znaczy w zasadzie to samo, ale brzmi mniej „rewolucyjnie”.

Projekt Konwencji został złożony przez Polskę w 1979 roku. Nad jej kształtem pracowano ponad 10 lat i ostateczna wersja znacznie odbiega od polskiego projektu. Szukano formuły, która byłaby na tyle uniwersalna, aby zyskać akceptację większości państw o różnych systemach politycznych, ekonomicznych, różnych kulturach i religii (liczba ratyfikacji świadczy, że cel ten został osiągnięty).

Było to możliwe, między innymi, dzięki kompromisowym, bardzo ogólnym sformułowaniom takim jak np.: „Państwa-Strony podejmą wszelkie właściwe działania”, „właściwe kroki”, „zapewnią w możliwie maksymalnym zakresie”, „zapewnią w stopniu, jaki uznają za właściwy”, „stosownie do”, „tam gdzie jest to możliwe”, itp.

Państwom-Stronom Konwencji umożliwiono złożenie zastrzeżeń, deklaracji i komentarzy, co zapewne ułatwiało decyzję o przystąpieniu do Konwencji. Znaczna część państw, w tym Polska skorzystała z takiej możliwości.

Konwencja składa się z preambuły, zawierającej 13 paragrafów, w których określone zostały założenia ogólne oraz z trzech części stanowiących.

Konwencja ustanawia status dziecka oparty na następujących założeniach:

- dziecko jest samodzielnym podmiotem i ze względu na swoją niedojrzałość psychiczną i fizyczną wymaga szczególnej opieki i ochrony prawnej;
- dziecko jako istota ludzka wymaga poszanowania jego tożsamości, godności i prywatności;
- rodzina jest najlepszym środowiskiem wychowania dziecka;
- państwo winno wspierać rodzinę, ale nie wyręczać w jej funkcjach.

Zasady jakimi kierowano się tworząc katalog praw dziecka były następujące:

1. **Zasada dobra dziecka** oznacza, że wszystkie działania muszą być podejmowane z uwzględnieniem najlepiej pojętego interesu dziecka.
2. **Zasada równości** oznacza, że wszystkie dzieci niezależnie od ich cech (kolor skóry, płeć, narodowość itp.) są równe wobec prawa.
3. **Zasada poszanowania praw i odpowiedzialności obojga rodziców** oznacza, że państwo szanuje autonomię rodziny i ingeruje tylko w szczególnie uzasadnionych przypadkach.
4. **Zasada pomocy państwa** oznacza, że państwo zobowiązane jest do wspierania i zabezpieczenia socjalnego rodzin, w szczególności potrzebujących pomocy.

Część I Konwencji: 41 artykułów zawiera katalog praw dziecka, w tym prawa osobiste, socjalne i kulturalne.

Oto istota zobowiązań państw-stron, zawartych w poszczególnych artykułach Konwencji:

Art. 1 *Definicja dziecka.* Dzieckiem, w myśl Konwencji, jest osoba poniżej 18 roku życia. Konwencja określa jedynie górną granicę wieku na 18 lat, unikając w ten sposób sporów dotyczących kwestii dziecka poczętego. W preambule zaznacza się jednak, że dziecko wymaga ochrony prawnej zarówno „przed, jak i po urodzeniu”.

Art. 2 *Ochrona przed dyskryminacją* (każdą i z jakiegokolwiek powodu).

Art. 3 *Najlepszy interes dziecka.* Wszystkie działania dotyczące dziecka muszą przede wszystkim uwzględniać jego najlepszy interes (tzw. dobro dziecka).

Art. 4 *Implementacja konwencji.* Realizacja praw w rzeczywistości i „przeniesienie” ich do prawa wewnętrznego.

Art. 5 *Poszanowanie praw rodziców.* Artykuł ten podkreśla rolę rodziców w kierowaniu dzieckiem, udzielaniu mu rad przy korzystaniu przez nie z praw zawartych w konwencji.

Art. 6 *Prawo do życia i rozwoju.*

Art. 7 *Prawo do nazwiska, imienia i obywatelstwa.* Obowiązek sporządzenia aktu urodzenia i zadbania o obywatelstwo dziecka.

Do tego artykułu Polska złożyła zastrzeżenie ograniczające prawo dziecka przysposobionego do poznania rodziców naturalnych, w związku z możliwością zachowania tajemnicy przysposobienia.

W 1995 r. został znowelizowany Kodeks rodzinny i opiekuńczy w dziale dot. przysposobień i w związku z tym zmieniono niektóre przepisy Akt stanu cywilnego, co umożliwia osobom adoptowanym, kiedy osiągną pełnoletność, poznanie nazwiska rodziców naturalnych (szerszy komentarz w dalszej części).

Art. 8 *Prawo do tożsamości* w tym obywatelstwa, nazwiska, stosunków rodzinnych.

Art. 9 *Ochrona więzi rodzinnych* i kontaktów z rodzicami w każdej sytuacji (rozwód, separacja, uwięzienie itp.). Polska ratyfikowała w 1995 r. Europejską konwencję o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem. Konwencja wiąże kilkanaście państw członków Rady Europy m.in. Austrię, Belgię, Danię, Szwecję, Niemcy, Wł. Brytanię, Francję, Włochy, Szwajcarię i in. Reguluje sposób postępowania w sprawach związanych z uznaniem i wykonywaniem zagranicznych orzeczeń dot. pieczy nad dzieckiem oraz wskazuje tryb postępowania w sprawach, w których prawo do sprawowania pieczy zostało naruszone.

Art. 10 *Prawo opuszczenia lub wjazdu do każdego kraju* w celu łączenia rodzin.

Art. 11 *Ochrona przed nielegalnym wywozem dziecka za granicę*, obligacja do zawierania umów z innymi państwami w tej kwestii.

Polska przystąpiła do konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę. Konwencja ta obowiązuje w Polsce od 1992 r. i wiąże nas umową z następującymi państwami: Holandią, Luksemburgiem, Wł. Brytanią, Francją, Niemcami, Irlandią, Norwegią, Izraelem, Szwecją, Austrią, Argentyną i Kanadą.

Art. 12 *Prawo do wyrażania poglądów*, stosownie do możliwości, w szczególności w sprawach dziecko dotyczących.

Art. 13 *Prawo do wypowiedzi oraz otrzymywania i przekazywania informacji*.

Art. 14 *Swoboda myśli, sumienia i wyznania*.

Art. 15 *Prawo do zrzeszania się i pokojowych zgromadzeń*.

Art. 16 *Ochrona prywatności, w tym korespondencji i życia rodzinnego*.

Polska złożyła deklarację odnośnie wykonywania przez dziecko praw określonych w konwencji, w szczególności zawartych w art. 12-16. Mówi się w deklaracji, że „*prawa te mogą być realizowane z poszanowaniem władzy rodzicielskiej, zgodnie z polskimi obyczajami i tradycjami, miejscem dziecka w rodzinie i poza nią*”.

Odwoływanie się w tym miejscu do polskich tradycji i obyczajów nie jest, jak się wydaje, dobrym argumentem. Nie wszystkie obyczaje należałoby kultywować. Polskie obyczaje i tradycje to także całkowite podporządkowanie i bezwzględne posłuszeństwo dzieci wobec rodziców, to przecież stare porzekadła „dzieci i ryby głosu nie mają”, „konia i dziecka bez bata nie wychowasz” itp.

Warto ponadto zauważyć, iż w Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności używa się sformułowań „każdy ma prawo...”, zatem podstawowe prawa dotyczą też dzieci.

Wydaje się, iż wspomniana deklaracja godzi w podstawową ideę konwencji. Świadczy o lęku dorosłych przed uznaniem, że dzieci mają prawo nie tylko do opieki i nauki, ale również do samostanowienia, oczywiście stosownie do wieku i dojrzałości. Świadczy też o braku wiedzy o istocie praw człowieka/dziecka i niestety o nieznanym postanowieniach konwencji., które wprost podkreślają (art. 5, art.18), że to rodzice mają prawo dziećmi kierować i pomagać im w korzystaniu z przysługujących im praw. Gdyby autorzy tej deklaracji rozumieli, że prawa człowieka/dziecka regulują stosunki jednostka-państwo, a nie relacje rodzinne, wówczas nie byłoby takiej deklaracji.

Art. 17 *Dostęp do informacji z różnorodnych źródeł, ochrona przed informacjami szkodliwymi dla dobra dziecka*.

Art. 18 *Poszanowanie autonomii rodziny i odpowiedzialności rodzicielskiej. Pomoc państwa w wykonywaniu obowiązków*.

Art. 19 *Ochrona przed wszelkimi formami przemocy (fizycznej, psychicznej) zaniedbaniem czy wykorzystywaniem seksualnym*.

Art. 20 *Ochrona dla dzieci pozbawionych czasowo lub stale rodziny – zapewnienie opieki zastępczej*.

Art. 21 *Prawo do adopcji* w przypadku braku opieki ze strony rodziny naturalnej. Obowiązkiem państwa jest zapewnienie prawidłowej procedury adopcyjnej, w tym także w przypadku adopcji zagranicznej.

Art. 22 *Ochrona i pomoc dla dzieci-uchodźców.*

Art. 23 *Szczególna ochrona i pomoc dla dzieci niepełnosprawnych.*

Art. 24 *Ochrona zdrowia i możliwość korzystania z opieki medycznej.*

Do tego artykułu, ustęp 2 litera f dotyczącego poradnictwa rodzinnego m.in. w kwestii planowania rodziny, Polska złożyła deklarację następującej treści: „Polska uważa, że poradnictwo dla rodziców oraz wychowanie w zakresie planowania rodziny powinno pozostać w zgodzie z zasadami moralności”.

Nic dodać, nic ująć. Może tylko warto przypomnieć, że Konwencja była ratyfikowana, w czasach gdy toczyła się „ideologiczna wojna” wokół ustawy regulującej dopuszczalność przerywania ciąży.

art. 25 *Kontrolowanie legalności umieszczenia, warunków leczenia i wychowania dzieci w placówkach opiekuńczych, leczniczych.*

Art. 26 *Pomoc socjalna, możliwość korzystania z ubezpieczeń społecznych.*

Art. 27 *Zapewnienie odpowiedniego standardu życia, wspieranie i pomoc dla rodzin.*

Art. 28 *Prawo do nauki, w tym nauczanie bezpłatne i obowiązkowe na poziomie podstawowym.*

Art. 29 *Cele edukacji, w tym rozwijanie osobowości i talentów dziecka, nauczanie szacunku dla praw człowieka i podstawowych swobód, szacunku dla rodziców i przygotowanie do życia w wolnym społeczeństwie.*

Art. 30 *Prawa dla dzieci należących do mniejszości, w tym możliwość rozwijania własnej kultury, języka, korzystania z praktyk religijnych itp.*

Art. 31 *Prawo do wypoczynku i czasu wolnego, uczestnictwo w kulturze.*

Art. 32 *Ochrona przed wyzyskiem ekonomicznym i wykonywaniem pracy szkodliwej, kolidującej z kształceniem itp.*

Art. 33 *Ochrona dzieci przed narkomanią.*

Art. 34 *Ochrona przed nadużyciami seksualnymi (w tym wykorzystywanie do pornografii, prostytucji itp.)*

Art. 35 *Ochrona przed uprowadzeniem i handlem dziećmi.*

Art. 36 *Ochrona przed jakimkolwiek wyzyskiem*

Art. 37 *Ochrona przed torturowaniem, okrutnym niehumanitarnym, poniżającym traktowaniem lub karaniem.*

Art. 38 *Ochrona przed aktywnym uczestnictwem w konfliktach zbrojnych.* Powstrzymanie się przed rekrutowaniem do wojska osób poniżej 15 roku życia.

Polska złożyła zastrzeżenie do tego artykułu, zaznaczając, że granica ta nie może być niższa niż przewidziana w Konwencji. Wydaje się, że to zastrzeżenie nie jest potrzebne w szczególności w świetle art. 41, w którym mówi się, iż konwencja nie narusza postanowień prawa wewnętrznego, czy innych zobowiązań międzynarodowych, jeśli w większym stopniu chronią dzieci.

Art. 39 *Rehabilitacja dla dzieci-ofiar nadużyć dorosłych (znęcania, torturowania, zaniedbania czy wyzysku) lub konfliktu zbrojnego.*

Art. 40 *Ochrona i specjalne traktowanie dla nieletnich sprawców czynów karalnych.*

Art. 41 *Respektowanie prawa krajowego lub innych umów międzynarodowych, jeżeli skuteczniej niż postanowienia Konwencji chronią prawa dzieci.*

Część II: (dotyczy wprowadzenia Konwencji oraz mechanizmów jej przestrzegania):

Art. 42 *Zobowiązanie do informowania o zasadach i prawach zawartych w Konwencji.*

Art. 43 *Zasady i tryb powołania członków Komitetu Praw Dziecka.*

Art. 44 *Zobowiązanie państw-stron do przedkładania Komitetowi sprawozdań z realizacji Konwencji (pierwsze po dwóch latach od ratyfikacji, następnie co pięć lat).*

Art. 45 *Kompetencje Komitetu Praw Dziecka i zasady współpracy z wyspecjalizowanymi organizacjami i organami.*

Część III: (dotyczy zasad wprowadzenia Konwencji):

Art. 46 *Wszystkie państwa mogą przystąpić do konwencji.*

Art. 47 *Konwencja winna być ratyfikowana.*

Art. 48 *Dokumenty przystąpienia winny być złożone do Sekretarza Generalnego NZ.*

Art. 49 *Konwencja wchodzi w życie po 30 dniach od ratyfikowania lub przystąpienia do niej dwudziestu państw.*

Art. 50 *Każde państwo-strona może wnieść poprawkę, która wchodzi w życie po zatwierdzeniu przez Zgromadzenie Ogólne NZ i przyjęciu przez 2/3 państw-stron.*

Art. 51 *Zasady dotyczące składania zastrzeżeń.*

Art. 52 *Zasady wypowiedzenia Konwencji.*

Art. 53 *Konwencja przechowywana jest przez Sekretarza Generalnego NZ.*

Art. 54 *Tłumaczenia w jęz. angielskim, arabskim, chińskim, francuskim, hiszpańskim i rosyjskim są autentyczne.*

Konwencja o prawach dziecka jest wprawdzie dokumentem o słabym, mało skutecznym mechanizmie egzekucji posiada jednak walor edukacyjny. Długi katalog praw zawarty w Konwencji można traktować jako standard, do którego państwa-strony winny dążyć. Rząd przygotowując strategię działania w zakresie opieki i wychowania dzieci musi uwzględniać normy konwencyjne. Rolą organizacji pozarządowych zajmujących się ochroną praw dzieci jest przypominanie władzy o zobowiązaniach wynikających z ratyfikacji Konwencji.

Natomiast do walki o respektowanie fundamentalnych praw dzieci można wykorzystywać Konwencję Europejską. Jest wiele znaczących orzeczeń Europejskiego Trybunału w Strasburgu dotyczących dzieci i rodziny (najważniejsze będą omówione w dalszej części artykułu).

Protokoły fakultatywne do Konwencji o Prawach Dziecka

W 2000 r. Zgromadzenie Ogólne NZ wydało rezolucję wzywającą państwa do przyjęcia /ratyfikowania dwóch protokołów fakultatywnych do Konwencji. W 2001 r. polskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych wystąpiło do Rady Ministrów RP o wyrażenie zgody na podpisanie protokołów. Oba zostały podpisane, ale póki co nie ratyfikowane.

Protokół fakultatywny o handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii nakłada na państwa-strony obowiązek wprowadzenia zakazu handlu, seksualnego wykorzystywania dzieci, angażowania ich do pracy przymusowej oraz transferu ich organów dla zysku. Polski kodeks karny zawiera przepisy zakazujące handlu dziećmi i nielegalnej adopcji – art.253 kk; przepisy chroniące przed seksualnym wykorzystaniem art.197-200 kk; przed zmuszaniem do prostytucji art. 203-204 kk; przed wykorzystywaniem do pornografii – art. 202 kk. W protokole pornografią nazwano „każde pokazywanie, bez względu na środki, dziecka zaangażowanego w prawdziwą lub symulowaną działalność seksualną lub pokazywanie organów płciowych dziecka w celach seksualnych”. Dziecięca prostytucja oznacza „wykorzystywanie dziecka w czynnościach seksualnych za zapłatą lub za inną formą wynagrodzenia”.

Ratyfikowanie protokołu przez Polskę powinno spowodować rozszerzenie zakresu ochrony dziecka przewidzianej w kodeksie karnym. W świetle Konwencji dziecko to osoba do 18 roku życia (w kodeksie karnym ochronie np. w art.202 kk podlegają osoby do 15 r.ż).

Protokół fakultatywny o angażowaniu dzieci w konflikty zbrojne obliguje państwa-strony do podjęcia wszystkich możliwych środków, aby osoby poniżej 18 roku życia nie uczestniczyły bezpośrednio w działaniach zbrojnych. W protokole zakazuje się wcielania siłą i ogranicza się możliwości ochotniczego wstępowania do wojska przed ukończeniem 18 roku życia. Zgodnie z art. 58 ust.1 ustawy o powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1992 r. Nr 4, poz.16 ze zm.) obowiązkowi służby wojskowej podlegają obywatele,

którzy w danym roku kalendarzowym kończą 18 lat. Przepis ten w przypadku ratyfikowania protokołu będzie wymagał doprecyzowania, iż pobór następuje w momencie ukończenia 18 lat. Podobnie zmianie winien ulec przepis dopuszczający ochotnicze wstąpienie do wojska od 17 roku życia (art.32 ustawy).

Oba protokoły weszły w życie w 2002 r., po ratyfikowaniu ich przez 10 państw. Wobec Polski jeszcze nie obowiązują.

Oba protokoły mają szanse wpłynąć na ograniczenie dwóch, całkiem rozpowszechnionych na świecie zjawisk – zwłaszcza w Azji, Afryce, Ameryce Południowej. Niewątpliwie jednak mechanizm egzekucji Konwencji, a zatem protokołów jest zbyt słaby, zatem niezbędne są dodatkowe, konkretne działania np. ze strony znaczących organizacji międzynarodowych.

Przestrzeganie Konwencji w Polsce

Polska stosunkowo wcześnie, bo 26 stycznia 1990 r. Konwencję podpisała, ale z jej ratyfikacją zwlekano ponad półtora roku (obowiązuje od 7 lipca 1991 r. – Dz.U. Nr 120, poz.526 ze zm.).

Konwencja obowiązuje od dawna, ale wnikliwej analizy ustawodawstwa w aspekcie jego zgodności z postanowieniami konwencyjnymi w zasadzie nie zrobiono. Przed ratyfikacją w Sejmie RP odbyła się konferencja naukowa, na której stwierdzono, że generalnie prawo polskie jest zgodne z podstawowymi założeniami Konwencji i nie ma przeszkód w jej ratyfikowaniu. Istotnie, z takim stwierdzeniem można się zgodzić, tyle że największe problemy dotyczą stosowania prawa i szczegółowych regulacji w aktach niższego rzędu (rozporządzenia, zarządzenia, regulaminy), które w praktyce mogą być dla dzieci bardzo dolegliwe. Z drugiej strony trzeba przyznać, iż od czasu ratyfikacji Konwencji powstało wiele nowych przepisów, na które niewątpliwie jej zapisy miały wpływ.

Pierwsze sprawozdanie z wykonywania Konwencji za lata 1991-93

W 1993 roku, zgodnie z art. 44 Konwencji po dwóch latach jej obowiązywania, Polska złożyła sprawozdanie z jej wykonania.

Sprawozdanie rządowe było obszerne i trudno go w tym miejscu szczegółowo omówić. Generalnie zawierało wiele ogólników i nieścisłości. Napisano, że prawa dzieci są przestrzegane, rząd podejmuje wystarczające kroki w celu dostosowania prawa wewnętrznego do Konwencji „*Uogólniając*” – napisano w sprawozdaniu – „*istnieje zgodność prawa polskiego z przepisami Konwencji*”. Jest to, jak wydaje się, nadmierne uogólnienie. W uwagach końcowych napisano: „*Oddzielenie uprawnień dziecka od jego powinności może utrudniać proces kierowania prawidłowym rozwojem psychospołecznym, a tym samym działa na jego niekorzyść*”. Ta uwaga jest znamienna i dobrze ilustruje, z jednej strony stan wiedzy o prawach człowieka (nawet wśród urzędników, którzy taką wiedzę winni posiadać), z drugiej pokazuje jak trudno jest dorosłym uznać, że dzieci mają prawa niezależnie od tego, czy

„wykonują” obowiązki. Oczywiście jest, że dzieci obowiązki mieć powinny, ale nie są one regulowane międzynarodowymi konwencjami.

Raport alternatywny

Komentarz do rządowego raportu (punkt widzenia NGO) został złożony w Komitecie Praw Dziecka w Genewie w 1994 r. Sugerowano w nim m.in. potrzebę reformy systemu opieki, zwiększenie ochrony dla dzieci – ofiar przemocy, powołanie pełnomocnika rządu, który koordynowałby politykę wobec rodziny i dzieci oraz zobligowanie rządu do wycofania zastrzeżeń i deklaracji złożonych przy ratyfikowaniu Konwencji. Na sesji Komitetu Praw Dziecka w styczniu 1995 r. w sprawie raportu rządowego o przestrzeganiu Konwencji w Polsce delegacja rządowa złożyła oświadczenie, iż rząd rozważy możliwość wycofania zastrzeżeń i deklaracji. Do 2002 roku poważnej dyskusji w tej sprawie nie było.

Zalecenia i rekomendacje Komitetu Praw Dziecka

Komitet Praw Dziecka w 1995 r., po przestudiowaniu raportu rządowego przygotował odpowiedź i zalecenia dla naszego rządu. Wśród najważniejszych sugestii i rekomendacji wymieniono:

- wycofanie zastrzeżeń i deklaracji złożonych przy ratyfikacji Konwencji;
- skoordynowanie – na poziomie krajowym i lokalnym – działań różnych resortów w ściślejszej współpracy z organizacjami pozarządowymi w celu efektywniejszej implementacji Konwencji. Za taką koordynację mogłoby odpowiadać pełnomocnik rządu;

[W 1996 r. powołano Pełnomocnika ds. Rodziny i Kobiet, następnie w 1997 r. powołano odrębny urząd pełnomocnika ds. dzieci, który działał kilka miesięcy, po czym po przejściu władzy przez koalicję AWS-UW, rozwiązano wspomniane urzędy i powołano Pełnomocnika ds. Rodziny. Z kolei koalicja lewicowa zrezygnowała z ustanawiania wielu pełnomocników, w tym m.in. ds. rodziny czy dzieci. Od 2001 r. działa Rzecznik Praw Dziecka. W Sejmie natomiast przy komisji ds. zabezpieczenia społecznego i rodziny powołano podkomisję ds. dzieci];

- reformę prawa wewnętrznego;
- przyjęcie Krajowego planu działania na rzecz dzieci [obligacja rządu po Szczyście w Nowym Jorku-1990 r. Plan działania w Polsce nigdy nie powstał];
- przystąpienie do Konwencji Haskiej o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego. [W 1995 r. Polska do konwencji przystąpiła];
- wprowadzenie jednoznacznego zapisu zakazującego poniżającego traktowania i karania dzieci;
- rozszerzenie działań upowszechniających konwencję wśród dzieci i dorosłych;

- prowadzenie systematycznych szkoleń dla dzieci oraz dla dorosłych pracujących z dziećmi w zakresie praw człowieka i dziecka;
- wprowadzenie systemu monitorowania przestrzegania praw dzieci, w tym dzieci krzywdzonych;
- wprowadzenie systemu monitorowania placówek stałego pobytu dla dzieci;
- Wprowadzenie systemu pomocy dla dzieci-ofiar przemocy.

Drugie sprawozdanie rządowe za lata 1993-98

Drugie sprawozdanie zgodnie z wymogami konwencyjnymi państwo-strona winno złożyć po kolejnych 5 latach obowiązywania Konwencji. Polska powinna je złożyć w 1998 r. Raport przygotowano w 1999 r. Komitet, jak już pisano, ma wieloletnie opóźnienia w rozpatrywaniu sprawozdań rządów. Drugie sprawozdanie rozpatrywano w październiku 2002 r.

Raport rządowy nie zawierał informacji na temat faktycznego stanu przestrzegania praw dzieci. Ograniczono się do podawania obowiązujących przepisów, co tylko w niewielkim stopniu charakteryzuje stan przestrzegania praw dzieci. Powoływano się na działania (monitorowanie placówek czy szkolenia w zakresie praw człowieka) prowadzone przez Helsińską Fundację czy Rzecznika Praw Obywatelskich, w czym rząd nie miał żadnego udziału.

W zakończeniu rządowego sprawozdania napisano, iż przedstawiona informacja dowodzi, iż Rzeczpospolita Polska w pełni respektuje zobowiązania wynikające z Konwencji: „*troska o dobro dziecka jest jednym z najważniejszych zadań polskiego rządu w okresie transformacji ustrojowej*”. W raporcie zabrakło odniesienia się do zaleceń i rekomendacji wydanych po pierwszym sprawozdaniu.

Raport alternatywny

W HFPC, jak poprzednio, przygotowano raport alternatywny. Trzeba przyznać, że od czasu ratyfikacji Konwencji wprowadzono wiele szczegółowych, dobrych przepisów wpływających na stan przestrzegania praw dzieci. Nadal jest jednak wiele poważnych problemów, które wymagają poza deklaracjami i stwierdzeniami w rodzaju „*troska o dobro dziecka jest jednym z najważniejszych zadań polskiego rządu w okresie transformacji ustrojowej*” bardzo konkretnych działań w zakresie przestrzegania najważniejszych praw. We wnioskach w raporcie alternatywnym, odnośnie realizacji kilku najważniejszych praw, napisano m.in.:

- Dostęp do edukacji winien być niezależny od statusu społecznego i ekonomicznego rodziców, miejsca zamieszkania, w tym uwzględnić należy „wyrównywanie szans” dla dzieci zwłaszcza ze środowisk wiejskich i zaniedbanych już na etapie wczesnej edukacji przedszkolnej; niezbędne jest wprowadzenie systemu stypendiów i pożyczek dla uczniów i studentów, tak aby dostęp do edukacji nie był zależny od sytuacji ekonomicznej rodziców.

- Wprawdzie szkolne programy przewidują prowadzenie zajęć nt. praw człowieka/dziecka. Praktyka pokazuje, że nadal zarówno dzieci, jak i dorośli (nauczyciele/wychowawcy) nie wiedzą czym w istocie są prawa człowieka. Świadczą o tym katalogi praw zawarte w różnych statutach/regulaminach szkół i instytucji wychowawczych. Zawierają one np. zapisy o prawie do korzystania z pomieszczeń szkolnych itp., ale często nie ma tych najbardziej podstawowych np. prawa do informacji, czy ochrony przed poniżającym traktowaniem i karaniem (aczkolwiek na ogół jest zapis o zakazie stosowania kar fizycznych). Brakuje też informacji o procedurach składania skargi w przypadkach nieprzestrzegania praw, a wiadomo, że bez tego prawa mogą być pustymi deklaracjami. Ważne jest, aby właśnie w szkole, nie tylko w teorii, ale również w praktyce, dzieci poznawały zasady funkcjonowania państwa prawa i uczyły się szacunku do prawa w ogóle.
- Pozytywne zmiany w zakresie ochrony przed poniżającym traktowaniem lub karaniem są widoczne, ale nadal potrzebne jest monitorowanie i rzetelne badanie zjawiska przemocy, zarówno w rodzinie, jak i placówkach opiekuńczo-wychowawczych, szkołach i ośrodkach resocjalizacyjnych; niezbędne są też procedury ochrony ofiar przemocy i programy terapeutyczne dostępne w środowisku lokalnym.
- W tej kwestii swobody wypowiedzi i udziału w sprawach dotyczących dziecko również widać pozytywne zmiany, ale to prawo jest szczególnie ważne i jego realizacja świadczy o podmiotowym traktowaniu młodego człowieka, mającego rozeznanie w swojej sprawie. Dlatego też w większym stopniu powinny być wykorzystywane możliwości wysłuchiwanie stanowiska dziecka we wszystkich sprawach dotyczących.
- Niezbędne jest monitorowanie zmian w systemie opieki nad dziećmi pozbawionymi opieki rodziców: rzeczywiste preferencje dla rodzin naturalnych i zastępczych (finansowe i psychologiczne), rzetelne badanie zasadności pobytu dzieci w placówkach-instytucjach i umieszczanie w nich dzieci jedynie w ostateczności; przekształcanie placówek w ośrodki dzienne, otwarte, środowiskowe; szkolenia personelu pracującego z rodzinami i dziećmi. Pomoc państwa (tzw. usamodzielnienie) dla wychowanków opuszczających placówki powinna być większa i lepiej zorganizowana. Wychowankowie opuszczają placówki nie przystosowani do życia, co w znacznym stopniu podważa sens ich wieloletniego, a dla państwa bardzo kosztownego, pobytu w placówkach.
- Monitorowania wymaga postępowanie w sprawach nieletnich zwłaszcza, że w ostatnim czasie część społeczeństwa pod wpływem informacji z mediów o zwiększającym się zagrożeniu przestępczością nieletnich żąda zaostrzenia

kar. W atmosferze społecznego nacisku zagrożone mogą być prawa nieletnich (częstsze postanowienia o zastosowaniu środka poprawczego, przedłużanie pobytu w zakładach poprawczych).

Brakuje w Polsce poważnych programów i działań w zakresie profilaktyki skierowanych do młodzieży, w tym zagrożonej demoralizacją. Podobnie, jak w przypadku osób opuszczających placówki opiekuńcze, bardzo potrzebne są różne formy pomocy dla nieletnich opuszczających zakłady poprawcze. Jeżeli nieletni nie dostaną pomocy, efekty resocjalizacji mogą zostać całkowicie zniweczone.

- Niezbędny jest dostęp do ochrony zdrowia dla dzieci, w tym rehabilitacji i konsekwentne inwestowanie w profilaktykę.

Niepokojący jest utrzymujący się wysoki wskaźnik dzieci żyjących w ubóstwie, mimo różnych działań państwa, jak się okazuje mało skutecznych. Niezbędna jest zatem weryfikacja przyjętej polityki pomocy dzieciom i rodzinom żyjącym w ubóstwie.

Kryzys gospodarczy nie powinien pogarszać sytuacji małoletnich.

Zalecenia i rekomendacje po II sprawozdaniu rządowym

Komitet Praw Dziecka po rozpatrzeniu sprawozdania rządu wydał ponad 20 rekomendacji, w tym dotyczą one m.in.:

- wycofania zastrzeżeń i deklaracji złożonych przy ratyfikowaniu Konwencji (przedstawiciele rządu po raz kolejny zadeklarowali, iż rząd przygotowuje się do wycofania tychże zastrzeżeń i deklaracji),
- dostosowania prawa wewnętrznego do zapisów konwencji, w tym w szczególności dotyczących postępowania w sprawach nieletnich, dzieci-uchodźców oraz w kwestii wykorzystywania seksualnego,
- zapewnienia odpowiednich środków i mechanizmów koordynowania i konsultowania działań w sprawie dzieci między poszczególnymi ministerstwami,
- wzmocnienie roli NIK w monitorowaniu działań na rzecz dzieci i wprowadzenie analogicznego systemu monitorowania implementacji konwencji na poziomie krajowym i lokalnym,
- współpracy z organizacjami pozarządowymi monitorującymi stan przestrzegania praw dzieci,
- pełnej implementacji art. 4 Konwencji, tak aby działania na rzecz dzieci były w budżecie państwa traktowane priorytetowo.

Zalecenia Komitetu Praw Dziecka mają bardzo ogólną formułę, zapewne takie same mogłyby dotyczyć wielu innych państw. Z drugiej strony, trudno oczekiwać więcej. Mechanizm kontrolowania przestrzegania Konwencji jest słaby.

Wzmocnić jego działanie (co jest jednym z zaleceń i zapisów konwencyjnych) można poprzez podanie do publicznej wiadomości zaleceń i monitorowanie wprowadzania ich w życie. To niewątpliwie zadanie dla organizacji pozarządowych chroniących prawa dzieci.

Najważniejsze zmiany legislacyjne dotyczące praw dzieci po ratyfikowaniu Konwencji o Prawach Dziecka

1. Konstytucja RP z 2 kwietnia 1997 r.

Nie bez znaczenia jest fakt, że w nowej Konstytucji umieszczono artykuł dotyczący praw dzieci:

Art. 72

1. *Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją.*
2. *Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych.*
3. *W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka.*
4. *Ustawa określa kompetencje i sposób powoływania Rzecznika Praw Dziecka.*

Poza tym ważne są sformułowania w art. 48, nakazujące uwzględnienie stopnia dojrzałości dziecka oraz jego przekonań: ust 1. „*Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniami. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania*”.

Niewątpliwie novum jest też art.40 Konstytucji: „*Nikt nie może być poddany torturom ani okrutnemu, niehumanicznemu lub poniżającemu traktowaniu. Zakazuje się stosowania kar cielesnych*”, aczkolwiek trzeba pamiętać, że chodzi o relacje władza-jednostka.

2. Ustawa z dnia 6 stycznia 2000 r. o Rzeczniku Praw Dziecka (Dz.U. Nr 6, poz. 69)

Zapis konstytucyjny „wymusił” niejako powstanie tej instytucji. Prace nad kształtem ustawy trwały prawie dwa lata. Potem pojawiły się problemy z wyborem odpowiedniego kandydata. Niestety, były to spory polityczne, a nie merytoryczne. Pierwszy wybrany rzecznik zrezygnował po trzech miesiącach pracy. Drugi, Paweł Jaros formalnie rozpoczął działalność 1 czerwca 2001 r. oficjalnie

otwierając Biuro Rzecznika Praw Dziecka. Zgodnie z ustawą RPD może: „zwrócić się do organów władzy publicznej, organizacji lub instytucji o złożenie wyjaśnień i udzielenie niezbędnych informacji, a także o udostępnienie akt i dokumentów, w tym zawierających dane osobowe; zwrócić się do właściwych organów, w tym Rzecznika Praw Obywatelskich, organizacji lub instytucji o podjęcie na rzecz dziecka działań z zakresu ich kompetencji”.

W niektórych krajach istnieje instytucja rzecznika praw dzieci, różnie usytuowana w strukturze państwa i o różnych kompetencjach. Pierwsza powstała w Norwegii, w 1981 roku. Biuro rzecznika podlega tam Ministerstwu ds. Dzieci i Rodziny. Działalność rzecznika polega na zbieraniu danych o sytuacji dzieci, informowaniu o tym kompetentnych władz i przygotowywaniu propozycji zmian systemowych czy przepisów, jeżeli istniejące nie wystarczają.

Instytucję rzecznika praw dzieci powołano także m.in. w Australii, Austrii, Finlandii, Gwatemali, Hiszpanii, Kanadzie, Niemczech, Norwegii, Szwecji, USA. Nie są to niezależne urzędy. Podlegają albo odpowiedniemu ministerstwu, albo też np. odpowiednikowi naszego Rzecznika Praw Obywatelskich.

3. Kodeks rodzinny i opiekuńczy (ustawa z dnia 25 lutego 1964r. Dz.U. Nr 9, poz. 59 ze zm.)

Od 1964 r. był nowelizowany dziesięciokrotnie, od czasu ratyfikowania Konwencji pięciokrotnie. Pierwsze zmiany dotyczyły przepisów w sprawie przysposobienia. Zmieniono wówczas zarówno K.r.o, jak i Prawo o aktach stanu cywilnego (ustawa z dn. 26 maja 1995 r. o zmianie ustawy K.r.o oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. Nr 83, poz. 417).

Uregulowano kwestię przysposobienia dziecka za granicę w sytuacji, gdy nie można znaleźć dla niego rodziny w kraju (art.114). Wprowadzono przepis (art.118 par.2), w którym mówi się, że sąd opiekuńczy winien wysłuchać dziecko, które nie ukończyło 13 lat (13-letnie wysłuchiwane jest obligatoryjnie), jeżeli może pojąć ono znaczenie przysposobienia. W świetle obecnego przepisu mogą być pytane o zgodę (opinię), np. 5-7 latki.

Podobnie dziecko może wypowiedzieć się w sprawie zmiany nazwiska i imienia. Nie uwzględniono postulatu, aby imię dziecka jako jego dobro osobiste można było zmieniać wyłącznie w szczególnych sytuacjach.

Istotna jest zmiana dotycząca prawa dziecka do wiedzy o swoim pochodzeniu (znowelizowano przepisy ustawy z 29 września 1986 r. Prawo o aktach stanu cywilnego). Po pierwsze, w art. 48 ust. 4 i art. 49 ust.2a a.s.c zapisano, iż przysposobiony po osiągnięciu pełnoletności może żądać udostępnienia księgi stanu cywilnego w części dotyczącej dotychczasowego aktu urodzenia. Oznacza to, iż przestała obowiązywać pełna tajemnica adopcji (przed nowelizacją osoba przysposobiona – nie miała w zasadzie wglądu w „pierwotny” akt urodzenia). Ponadto wprowadzono przepis, który przewiduje pytanie przysposo-

bianego o zgodę na sporządzenie nowego aktu urodzenia, jeżeli sąd uzna, że rozumie on swoją sytuację.

Są to istotne zmiany, aczkolwiek trzeba pamiętać, że adoptowane są najczęściej dzieci bardzo małe z rodzin wielodzietnych i nowe regulacje nie w pełni zapewniają im prawo do znajomości swojego pochodzenia i rodziny. Znalezienie rodziców czy rodzeństwa po latach nie zawsze jest możliwe. Akta stanu cywilnego, czy nawet akta sądowe sprzed kilkunastu laty nie zawierają na ogół wystarczających informacji.

Nowelizacja kodeksu z 1998 r. wprowadziła alternatywną-wyznaniową formę zawarcia małżeństwa, wobec dotychczasowej – cywilnej. Ujednolicono też wiek zawarcia małżeństwa, jednakowo – 18 lat – dla mężczyzn i kobiet.

W 1999 r. wprowadzono do kodeksu instytucję separacji (art.61), zmieniono też przepisy dotyczące unieważnienia małżeństwa z powodu braku wymaganego wieku (art.10 § 2 i 4).

W 2000 r. wprowadzono istotne zmiany w art.109, 111 i 165 dotyczące władzy rodzicielskiej i wprowadzono art.57⁹ k.p.c. W przypadku umieszczenia dziecka poza rodziną naturalną sąd opiekuńczy ma obowiązek zawiadomić Powiatowe Centrum Pomocy Rodzinie, które z kolei winno udzielić rodzinie pomocy. Jeżeli mimo udzielonej pomocy rodzice trwale nie interesują się dzieckiem, sąd może pozbawić ich władzy rodzicielskiej. Sąd opiekuńczy nie rzadziej niż raz na sześć miesięcy dokonuje oceny sytuacji dziecka umieszczonego w placówce.

4. Ustawa z dnia 7 września 1991 r. o systemie oświaty (Dz.U. z 1996 r. Nr 67, poz. 329 ze zm.)

Ustawa i rozporządzenia wykonawcze w założeniach przystają do postanowień konwencyjnych. W preambule przywołuje się podstawowe dokumenty dotyczące praw człowieka, tj. Powszechną Deklarację Praw Człowieka, Międzynarodowy Pakt Praw Obywatelskich i Politycznych oraz Konwencję o Prawach Dziecka.

W przepisach oświatowych próbowano zapisać katalogi praw ucznia. Pojawiły się pojęcia *prawa dziecka i ucznia*, ale nie zostały one zdefiniowane, co w konsekwencji doprowadziło do wielu nieporozumień. Nieporozumienia wokół pojęcia prawa dziecka/ucznia wynikają w znacznym stopniu z braku rzetelnej wiedzy o prawach człowieka. O prawach ucznia należy mówić w kontekście podstawowych praw człowieka z uwzględnieniem specyfiki relacji uczeń-nauczyciel (władze szkolne).

Z kolei z przepisów oświatowych wynika szereg ważnych praw uczniowskich (np. zasady oceniania i informowania o ocenach, klasyfikowania, zdawania egzaminu, przyznawania pomocy materialnej, korzystania z pomocy psychologicznej i wiele innych), które dla odróżnienia od praw wynikających z katalogu praw człowieka lepiej nazywać uprawnieniami. Ponadto są jeszcze uczniowskie prawa

(uprawnienia) wynikające z wewnątrzszkolnych umów między organami, czy zarządzeń dyrektora. Często są one bardzo ważne dla uczniów (np. liczba sprawdzianów tygodniowo, dzień bez odpytywania, dni bez prac domowych itd). Zapisy te powinny być w katalogu praw, uporządkowane, ale w oddzielnym punkcie.

W art. 33 ust. 2 pkt 4 ustawy pojęcia prawa ucznia/dziecka występują w kontekście sprawowania nadzoru (nadzorowi podlega w szczególności): „*przestrzeganie statutu szkoły lub placówki, w tym zakresie przestrzegania praw ucznia oraz praw dziecka*”. Z kolei w art. 55 ust. 5 zapisano, iż: „*Samorząd może przedstawiać radzie szkoły lub placówki, radzie pedagogicznej oraz dyrektorowi wnioski i opinie we wszystkich sprawach szkoły lub placówki, w szczególności dotyczących realizacji podstawowych praw uczniów, takich jak:*

- 1) *prawo do zapoznawania się z programem nauczania, z jego treścią, celem i stawianymi wymaganiami,*
- 2) *prawo do jawnej i umotywowanej oceny postępów w nauce i zachowaniu,*
- 3) *prawo do organizacji życia szkolnego, umożliwiające zachowanie właściwych proporcji między wysiłkiem szkolnym a możliwością rozwijania i zaspokajania własnych zainteresowań,*
- 4) *prawo redagowania i wydawania gazety szkolnej,*
- 5) *prawo organizowania działalności kulturalnej, oświatowej, sportowej oraz rozrywkowej zgodnie z własnymi potrzebami i możliwościami organizacyjnymi, w porozumieniu z dyrektorem,*
- 6) *prawo wyboru nauczyciela pełniącego rolę opiekuna samorządu.*

Wymieniony powyżej katalog, trudno uznać za katalog podstawowych praw uczniów. Jest to raczej zbiór pomieszanych praw jednostki i uprawnień samorządu, wynikających w większym stopniu z zadań i organizacji systemu edukacji, niż z katalogu praw człowieka. Mimo wielu nowelizacji ustawy artykułu tego dotychczas nie zmieniono i niestety powielono go w bardzo wielu statutach konkretnych szkół.

Nieobowiązujące już dziś, zarządzenie Ministra Edukacji Narodowej Nr 14 z dnia 19 czerwca 1992 r. w sprawie ramowego statutu szkół publicznych dla dzieci i młodzieży (Dz. Urz. MEN Nr 4, poz. 18) nie byłoby warte wspomnienia, gdyby nie fakt, że wprowadziło kolejny katalog praw ucznia, który podobnie jak zapis ustawowy powielany jest w statutach szkół. I podobnie jak zapis ustawowy nie zasłużył sobie na tyle kopii. W § 35 ówczesnego ramowego statutu zapisano: „*szczegółowo prawa ucznia określi statut szkoły, przy zachowaniu zasad, iż uczeń ma prawo do:*

- a) *właściwie zorganizowanego procesu kształcenia, zgodnie z zasadami higieny pracy umysłowej,*

- b) opieki wychowawczej i warunków pobytu w szkole zapewniających bezpieczeństwo, ochronę przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej oraz ochronę i poszanowanie jego godności,*
- c) korzystania z pomocy stypendialnej bądź doraźnej, zgodnie z odrębnymi przepisami,*
- d) życzliwego, podmiotowego traktowania w procesie dydaktyczno-wychowawczym,*
- e) swobody wyrażania myśli, przekonań, w szczególności dotyczących życia szkoły, a także światopoglądowych i religijnych – jeśli nie narusza tym dobra innych osób,*
- f) rozwijania zainteresowań, zdolności i talentów,*
- g) sprawiedliwej, obiektywnej i jawnej oceny ustalonych sposobów kontroli postępów w nauce,*
- h) pomocy w przypadku trudności w nauce,*
- i) korzystania z poradnictwa psychologiczno-pedagogicznego i zawodowego,*
- j) korzystania z pomieszczeń szkolnych, sprzętu, środków dydaktycznych, księgozbioru biblioteki podczas zajęć pozalekcyjnych,*
- k) wpływania na życie szkoły przez działalność samorządową oraz zrzeszanie się w organizacjach działających w szkole”.*

Tak skonstruowany katalog praw ucznia w większym stopniu opisuje zadania szkoły, niż prawa wynikające z katalogu praw człowieka. Gdyby uczeń w szkole nie mógł korzystać z pomieszczeń, czy nie otrzymywał pomocy w nauce wówczas wątpliwy byłby sens istnienia takiej instytucji.

W 2001 r. z inicjatywy MEN opracowano raport na temat katalogu praw ucznia w statutach szkolnych. Raport pokazał, że większość statutów, o czym wspomniano wcześniej, powieliła błędy zapisane w ustawie i starym zarządzeniu, ale też przyczynił się do znowelizowania rozporządzenia w sprawie ramowych statutów szkolnych.

Obecne rozporządzenie MEN z 21 maja 2001 r. w sprawie ramowego statutu publicznego przedszkola i publicznych szkół (Dz.U. Nr 61 poz. 624 ze zm.), po poprawkach z 2002 r., nie zawiera wprawdzie przykładowego, podstawowego katalogu praw, (a szkoda, bo ograniczyłoby to zapewne ilość błędnych, niepotrzebnych zapisów), ale zapisano, iż statut musi zawierać katalog praw oraz tryb składania skarg w przypadku naruszenia praw ucznia oraz tryb odwołania się od kary.

Po kilku latach monitowania przez RPO i HFPC różnych ministrów edukacji wprowadzono zapisy dotyczące praw proceduralnych, co powinno wpłynąć na stan przestrzegania praw dzieci w szkole.

Duży, rządowy projekt nowelizacji ustawy trafił do sejmu pod koniec 2002 r.

Nie uwzględniono jednak propozycji wprowadzenia gwarancji realizacji praw rodziców i uczniów (np. art. 54, art. 55)

5. Ustawa o pomocy społecznej (Dz.U. z 1998 r. Nr 64, poz. 414 ze zm.)

Reforma systemu opieki nad dzieckiem pozbawionym opieki rodziców wprowadziła zasadnicze zmiany. Dotychczasowe funkcje nadzoru nad placówkami przejął z resortu edukacji, resort pracy i polityki społecznej. Organami prowadzącymi placówki stały się samorządy, a kierowaniem do placówek i pracą z rodzinami wychowanków miały zająć się powstałe w 2000 r. Powiatowe Centra Pomocy Rodzinie.

Ustawa o pomocy społecznej wprowadziła spójne ramy prawne funkcjonowania systemu opieki nad rodziną i dzieckiem. W nowym rozdziale ustawy o pomocy społecznej (1a – *Opieka nad rodziną i dzieckiem*) określono zakres pomocy dla rodzin, mających trudności w wypełnianiu swoich zadań oraz zakres pomocy dziecku pozbawionemu częściowo lub całkowicie opieki rodzicielskiej i niedostosowanemu społecznie.

Przepisy rozdziału 1a, określiły zasady wspierania rodzin oraz zasady organizacji i finansowania rodzin zastępczych, ośrodków adopcyjno-opiekuńczych, placówek opiekuńczo-wychowawczych, nadzoru nad działalnością instytucji opieki. Zadania w zakresie organizacji, prowadzenia, finansowania i nadzoru nad tymi instytucjami rozdzielono pomiędzy gminy, powiaty i województwa.

Wprowadzono ponadto nowy typ instytucji opiekuńczej dotychczas nie występujący w systemie opieki nad dzieckiem – rodziny zastępcze pełniące funkcje pogotowia rodzinnego.

Przepisy te, jak również wiele kwestii szczegółowych i nowych pojęć dotychczas nie funkcjonujących w systemie opieki nad dzieckiem (np. standard świadczonej opieki i wychowania, standard usług świadczonych w rodzinnej opiece i w placówkach opiekuńczo-wychowawczych, jakość działań ośrodków adopcyjno-opiekuńczych), które wprowadzono do ustawy o pomocy społecznej sprecyzowano w szczegółowych rozporządzeniach:

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 15 września 2000 r. w sprawie placówek opiekuńczo-wychowawczych (Dz. U. Nr 80, poz. 900);

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 29 sierpnia 2000 r. w sprawie szczegółowych zasad nadzoru nad przestrzeganiem standardu wychowania i opieki w placówkach opiekuńczo-wychowawczych oraz nadzoru nad jakością działań ośrodków adopcyjno-opiekuńczych (Dz .U, Nr 74, poz.862);

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej z dnia 9 października 2001 r. w sprawie udzielania pomocy na kontynuowanie nauki, usamodzielnienie i integrację ze środowiskiem osobom opuszczającym rodziny zastępcze, niektóre typy placówek opiekuńczo-wychowawczych i domów pomocy społecznej,

zakłady poprawcze, schroniska dla nieletnich oraz specjalne ośrodki szkolno-wychowawcze. (Dz. U. Nr 120, poz. 1293);

Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 29 września 2001 r. w sprawie rodzin zastępczych (Dz.U. Nr 120, poz. 1284).

Aczkolwiek ramy prawne wydają się przystawać do standardów europejskich, to muszą znaleźć się środki na rzeczywistą pracę z rodziną, na zatrudnienie i szkolenie profesjonalistów. Ponadto zmienić się musi nastawienie wobec dzieci i rodzin. Wśród niektórych pedagogów panuje przekonanie, że dzieci powinny trafiać do placówek jak najwcześniej, a od rodziców trzeba je odizolować, „bo tylko złego ucza”. To przekonanie sprawia, że ograniczane są kontakty dzieci z rodzicami, a wyjazd na sobotę – niedzielę w placówce opiekuńczej nazywany jest „przepustką”, której można być pozbawionym za karę.

W czasie prowadzonego przez HFPC monitoringu domów dziecka czy wizytacji różnych placówek prowadzonych przez RPO dzieci często mówiły „*Pani G. to często straszy nas przez cały tydzień, że nie pojedziemy do domu. Wystarczy, że czegoś nie sprzątnę, albo źle się odezwę to zaraz mam karę – zakaz wyjazdu*”; „*Moja starsza siostra jeździ do domu, a mnie nie pozwalają i nie wiem dlaczego*”; „*W mojej grupie nie ma problemu z wyjazdem do domu, kto chce i może zawsze jedzie, ale w grupie pani Z. to czasem muszą siedzieć w sobotę i uczyć się*”.

Zapomina się, że tylko sąd może z ważnych przyczyn ograniczyć osobiste kontakty z dziećmi (art.113 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego).

6. Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich (Dz.U. tj. z 2002 r. Nr 11, poz. 109)

Od 1982 r. nowelizowana siedmiokrotnie. W międzyczasie doskonalono standardy dotyczące postępowania wobec nieletnich pozbawionych wolności. Wprowadzono przepisy dotyczące stosowania środków przymusu bezpośredniego, co miało na celu stworzenie jasnych, precyzyjnie określonych zasad użycia takich wobec nieletniego przymusu, z możliwością kontrolowania zasadności użycia takich środków. Doskonalono przepisy w zakresie praw proceduralnych nieletnich i nadzoru nad zasadnością ich pobytu w zakładzie poprawczym.

Wśród najważniejszych zmian w zakresie ochrony praw nieletnich wymienić należy ograniczenie możliwości umieszczenia nieletniego w policyjnej izbie dziecka w sytuacji, gdy nie popełnił on czynu karalnego, a wymaga tylko opieki. Rzecznik Praw Obywatelskich wielokrotnie monitował, iż brak opieki nie może być powodem pozbawienia wolności, co dopuszczał art.102 upn. W art. 40 z kolei wprowadzono zapis (§2), iż zatrzymanego nieletniego informuje się natychmiast o przyczynach zatrzymania, o przysługujących mu prawach oraz o prawie do złożenia zażalenia na czynności naruszające jego prawa.

Aktualnie trwają prace nad przygotowaniem nowej, uporządkowanej ustawy.

7. Kodeks karny (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. (Dz.U. Nr 88, poz.553 ze zm.) i postępowania karnego (ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. Dz.U. Nr 89, poz. 555 ze zm.)

Obniżono wiek odpowiedzialności karnej z 16 na 15 lat, co oznacza, że 15-latek za ciężkie przestępstwa odpowiada na podstawie kodeksu karnego. W stosunku do nieletniego kara nie może przekroczyć $\frac{2}{3}$ górnej granicy ustawowego zagrożenia przewidzianego za określone przestępstwo.

W porównaniu ze starym kodeksem, nowy nie przewiduje pozbawienia praw rodzicielskich w przypadkach popełnienia przestępstwa wobec własnego dziecka. Sąd karny może jedynie zawiadomić właściwy sąd rodzinny.

W nowym kodeksie zaostrzono kary za prezentowanie pornografii osobie do 15 lat i za pornografię tzw. twardą (art.202); za doprowadzenie małoletniego do 15 r.ż. do obcowania płciowego (art.200§1), za doprowadzenie innej osoby do uprawiania prostytucji, wykorzystując stosunek zależności (art.203), nakłanianie małoletniego do prostytucji (art.204).

8. Ustawa z dnia 6 lutego 1997 r. o powszechnym ubezpieczeniu zdrowotnym (Dz.U. Nr 28, poz.153 ze zm.)

Pod koniec lat 90-tych wprowadzono zasadnicze zmiany w systemie ochrony zdrowia. Niestety dostęp do leczenia, w tym specjalistycznego, do badań i szczepień profilaktycznych uległ znacznemu pogorszeniu. W informacji RPO z 2001 r. na temat stanu przestrzegania podstawowych praw pacjentów w szpitalach dziecięcych, ze szczególnym uwzględnieniem szpitali psychiatrycznych sformułowano następujące wnioski:

1. We wszystkich wizytowanych szpitalach/oddziałach psychiatrycznych dla dzieci i młodzieży za mało jest profesjonalnej kadry leczniczo-terapeutycznej. Bywa, że zachwiane są proporcje między tą kadram, a personelem pomocniczym (...). Jest to naruszenie prawa do odpowiednich świadczeń zdrowotnych (art. 20 ust. 1 pkt 1,2,3 ustawy z dnia 30 sierpnia 1991r. o zoz Dz.U. Nr 91, poz. 408 ze zm.).
2. Niewystarczająca jest też opieka pielęgnarska i wychowawcza. Dzieci i młodzież wymagają więcej uwagi i opieki niż dorośli (...). Brakuje również jednoznacznego przepisu określającego standard opieki pielęgnarskiej w oddziałach dla dzieci, w tym również psychiatrycznych.
3. Kasy chorych nie uwzględniają faktycznych kosztów świadczeń medycznych zgodnie z standardem opartym na aktualnej wiedzy medycznej (art. 19 cyt. wyżej ustawy).
4. Niedopuszczalne jest umieszczanie w szpitalu psychiatrycznym małoletnich czy nieletnich bez uzasadnionych wskazań medycznych. Należy wyeliminować przypadki umieszczania dzieci w szpitalu psychiatrycznym

- z powodu „trudności wychowawczych” lub na czas oczekiwania na inną placówkę (...).
5. Nie zostało dotychczas wykonane, zawarte w art. 82 § 1 upn, upoważnienie ustawowe do wydania przez Ministra Zdrowia w porozumieniu z Ministrem Sprawiedliwości przepisów regulujących „szczegółowe zasady kierowania, przyjmowania, przenoszenia, zwalniania i pobytu nieletnich w publicznych zakładach opieki zdrowotnej (...).
 6. Należy zwrócić uwagę na czas stosowania unieruchomienia. Wielogodzinne, szczególnie dolegliwe dla dzieci i młodzieży unieruchomienia (w świetle §9 ust. 2 rozporządzenia MZiOS z dnia 23 sierpnia 1995 r. w sprawie sposobu stosowania przymusu bezpośredniego niedopuszczalne) mogą wynikać z braku wystarczającej liczby personelu terapeutyczno-opiekuńczego, braku różnych form terapii, możliwości indywidualnej opieki. Unieruchomienie nie może być stosowane jako forma kary za agresywne zachowania.
 7. W większości oddziałów szpitalnych standard pobytu (zabezpieczenie warunków materialnych) jest co najmniej niezadowolający. W niektórych przypadkach można mówić o naruszeniu przepisów sanitarno - epidemiologicznych dotyczących jakości pomieszczeń (art. 9 ust. 1 ustawy o zoz), jak i o niewłaściwym zorganizowaniu czasu wolnego.
 8. Naruszane są podstawowe prawa człowieka/dziecka: prawo do informacji, w tym o przysługujących prawach i stosowanych procedurach medycznych; prawo do prywatności/intymności (warunki korzystania z łazienek); prawo do swobody poruszania się, w tym korzystania ze spacerów i zabaw; prawo do kontaktów z rodziną.
 9. Niedopuszczalne jest stosowanie kary noszenia piżamy, ograniczanie swobody poruszania się po oddziale, czy spacerów (oczywiście chodzi o pacjentów, którzy nie muszą leżeć). Takich metod nie stosuje się nawet wobec nieletnich umieszczonych w zakładach resocjalizacyjnych. To przejawy poniżającego traktowania i karanie w świetle art. 6 Europejskiej Konwencji o ochronie podstawowych praw i wolności człowieka.
 10. Regulaminy obowiązujące w szpitalu psychiatrycznym dla dzieci powinny być zgodne z kartą praw pacjenta i dokumentami dotyczącymi ochrony praw dziecka/człowieka. Powinny być zapisane w sposób jasny i zrozumiały dla pacjentów małoletnich i zawierać informacje do kogo i w jakim trybie można złożyć skargę.
 11. Przepustka do domu winna być traktowana jako element procesu terapeutycznego. Nie może zależeć od wypełniania regulaminu czy „dyktatu” kas chorych (...).

12. Wyjaśnienia wymaga zabezpieczenie prawa do nauki i opieki wychowawczej dla wszystkich dzieci hospitalizowanych długoterminowo. Organizacja pracy szkoły i zajęć wychowawczych powinna być w pełni dostosowana do potrzeb organizacji opieki medycznej (...).
13. Wątpliwości budzi łączenie pacjentów uzależnionych od środków psychoaktywnych z dziećmi mającymi inne problemy (zaburzenia psychotyczne, lękowe, jadłowstręt itp.). Obie grupy pacjentów wymagają innego postępowania terapeutycznego (...).

9. Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego (Dz.U. Nr 111, poz. 535 ze zm.)

Wprowadzono przepis, z którego wynika, że osoba która ukończyła 16 lat musi wyrazić zgodę na umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym (art. 22 ust.4). W uzasadnionych przypadkach może być umieszczona decyzją sądu opiekuńczego (art. 25). Jest to zapis, który świadczy o podmiotowym potraktowaniu osoby, która mając 16 lat ma rozeznanie własnej sytuacji. Prawodawcy uznali, iż należy brać pod uwagę jej wolę, mimo, że zgodnie z Kodeksem rodzinnym i opiekuńczym władza rodzicielska trwa do ukończenia przez dziecko 18 roku życia (art. 98 §1 k.r.o).

10. Ustawa z dnia 5 grudnia 1996 r. o zawodzie lekarza (Dz.U. tj. z 2002 r. Nr 21, poz. 204 ze zm.)

Pacjentowi, który nie ukończył 16 lat lekarz udziela informacji w zakresie i formie potrzebnej do prawidłowego przebiegu procesu diagnostycznego lub terapeutycznego i wysłuchuje jego zdania. Zakres udzielanych informacji winien być konsultowany z rodzicami/opiekunem prawnym (art. 31 ust. 7). Natomiast 16-latkowi lekarz udziela pełnej informacji, gdyż wprowadzono przepis nakazujący uzyskanie zgody od 16-latka na badanie i udzielanie świadczeń zdrowotnych przez lekarza (art. 32 ust. 5) oraz na zabieg operacyjny i leczenie stwarzające ryzyko (art. 34 ust. 4). Jeżeli nie ma zgody sprawę rozstrzyga sąd opiekuńczy.

Podobnie ustawa o pobieraniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów z października 1995 r. (Dz.U. Nr 138, poz. 682) przewiduje, że sąd opiekuńczy ma obowiązek zapytać małoletniego, który ukończył 13 lat o zgodę gdyby miał on być ewentualnym dawcą szpiku kostnego. Małoletni, który ukończył 16 lat może za życia zastrzec, iż w przypadku ewentualnej śmierci nie wyraża zgody na pobranie komórek, tkanek i narządów (art. 4 ust. 3).

11. Ustawa z dnia 30 sierpnia 1991 r. o zakładach opieki zdrowotnej (Dz. U. Nr 91, poz. 408 ze zm.)

Wprowadzono katalog praw pacjenta (art.19). Zapisano m. in. prawo małoletnich do opieki rodziców w czasie hospitalizacji (art. 19 ust. 3 pkt. 1).

WYBRANE DOKUMENTY MIĘDZYNARODOWE MAJĄCE NA CELU OCHRONĘ PRAW DZIECI

Niezależnie od ONZ-owskiej Konwencji o Prawach Dziecka obowiązuje szereg dokumentów międzynarodowych dotyczących dzieci w różnych szczególnych sytuacjach. Część tych dokumentów wymaga ratyfikacji lub co najmniej podpisania przez państwo-stronę. Inne, takie jak deklaracje, rekomendacje mają charakter wytycznych w zakresie kształtowania polityki państw w konkretnych kwestiach.

STATUS DZIECKA

1. Europejska Konwencja o statusie prawnym dziecka pozamałżeńskiego – 1975 r., ratyfikowana przez Polskę w 1996 r.
2. Konwencja w sprawie zgody na małżeństwo, minimalnego wieku zawierania małżeństw i rejestracji małżeństw – 1962 r.
3. Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci – 1996 r. ratyfikowana przez Polskę w 1999 r., weszła w życie w 2000 r.).
4. Rekomendacja Zgromadzenia Parlamentarnego Rady Europy w sprawie praw dzieci Nr 1121 (1990)

WŁADZA RODZICIELSKA /PIECZA

1. Haska konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę z 1980 r., ratyfikowana przez Polskę w 1992 r.
2. Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem 1980 r., ratyfikowana przez Polskę w 1995 r.,
3. Rezolucja Rady Europy Nr (77)33 w sprawie zasad pomocy dzieciom pozbawionym opieki rodziców.
4. Konwencja o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą, tzw. nowojorska – 1956 r., ratyfikowana w 1961 r.

5. Haska konwencja o właściwości organów i prawie właściwym w zakresie ochrony małoletnich – 1961 r., ratyfikowana w 1995 r.
6. Haska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń odnoszących się do obowiązków alimentacyjnych – 1973 ., ratyfikowana w 1994 r.
7. Haska konwencja o prawie właściwym dla zobowiązań alimentacyjnych – 1973 r., ratyfikowana w 1995 r.
8. Zalecenie Nr R(84)4 Komitetu Ministrów Rady Europy dla państw-członków w sprawie odpowiedzialności rodzicielskiej.

OPIEKA PAŃSTWA

1. Europejska karta społeczna z 1960 r , ratyfikowana w 1997 r.
2. Rekomendacja Rady Europy Nr R(79)17 w sprawie ochrony dzieci przed okrutnym i poniżającym traktowaniem.
3. Rekomendacja Nr R(85)4 w sprawie przemocy w rodzinie.
4. Rekomendacja Nr R (90)9 nt. środków społecznych w zakresie przemocy w rodzinie.
5. Rekomendacja Nr R(91)9 w sprawie środków nadzwyczajnych dotyczących rodziny.

PRZYSPOBIENIE, OPIEKA ZASTĘPCZA

1. Haska Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego – 1993 r., w Polsce obowiązuje od 1995 r.
2. Europejska Konwencja o przysposobieniu dzieci z 1967 r., ratyfikowana w 1996 r.
3. Deklaracja ONZ w sprawie socjalnych i prawnych zasad ochrony i pomocy dla dzieci, w szczególności w sprawach adopcji i umieszczenia w rodzinach zastępczych zarówno krajowych jak i zagranicznych 1986 r.

EDUKACJA DZIECI

1. Europejska konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności, protokół dodatkowy art. 2 z 1952 r. ratyfikowana w 1993 r.
2. Konwencja UNESCO w sprawie zwalczania dyskryminacji w dziedzinie oświaty z 1960 r., ratyfikowana w 1964 r.
3. Rekomendacja UNESCO dotycząca nauczania o prawach człowieka i współpracy międzynarodowej w zakresie wychowywania dla pokoju 1974 r.
4. Zalecenie Nr 85 (7) Komitetu Ministrów Rady Europy o nauczaniu i pobieraniu nauki w zakresie praw człowieka w szkołach

OCHRONA PRZED WYZYSKIEM I PRACĄ

1. Konwencja w sprawie zwalczania handlu ludźmi i eksploatacji prostytucji 1950 r., ratyfikowana w 1952 r.
2. Konwencja o zwalczaniu handlu kobietami i dziećmi – 1921 r., ratyfikowana w 1924 r.
3. Konwencja Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP) Nr 138, dotycząca minimalnego dopuszczalnego wieku zatrudnienia – 1973 r., ratyfikowana w 1978 r.
4. Konwencja MOP nr 29 dotycząca pracy przymusowej lub obowiązkowej z 1930 r., ratyfikowana w 1958 r.
5. Konwencja MOP nr 77 dotycząca lekarskiego badania zdatności do zatrudnienia w przemyśle dzieci i młodocianych z 1946 r., ratyfikowana w 1947 r.
6. Konwencja 182 MOP dotycząca zakazu i natychmiastowych działań na rzecz eliminowania najgorszych form pracy dzieci – 1999 r., ratyfikowana w 2001 r.
7. Protokół fakultatywny o handlu dziećmi, dziecięcej prostytucji i dziecięcej pornografii do Konwencji o prawach dziecka ONZ z 2000 r.

OCHRONA ZDROWIA I PRAWO DO ROZWOJU

1. Europejska Karta Społeczna z 1960 r., ratyfikowana przez Polskę 1997 r.
2. Międzynarodowy Pakt Praw Gospodarczych, Społecznych i Kulturalnych z 1966 r. ratyfikowany przez Polskę w 1977 (art. 12)
3. Deklaracja WHO i UNICEF z Alma-Aty (1978r.)
4. Światowa deklaracja w sprawie zabezpieczenia opieki i rozwoju dzieci 1990 r.

OCHRONA PRZED KONFLIKTAMI ZBROJNYMI

1. Konwencja Genewska o ochronie osób cywilnych w czasie wojny – 1949 r., ratyfikowana w 1954 r.
2. Konwencja Genewska w sprawie ochrony i pomocy ofiarom konfliktów zbrojnych, Protokół 1 z 1977 r., ratyfikowany w 1991 r.
3. Deklaracja ONZ w sprawie ochrony kobiet i dzieci w sytuacjach nadzwyczajnych i konfliktach zbrojnych 1974 r.
4. Protokół fakultatywny o angażowaniu dzieci w konflikty zbrojne do Konwencji o prawach dziecka ONZ zakazujący wykorzystywania dzieci w konfliktach zbrojnych z 2000 r.

OCHRONA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

1. Zasady ONZ wyrównywania szans osób niepełnosprawnych

2. Zalecenie nr R(92)6 Komitetu Ministrów Rady Europy w sprawie spójnej polityki wobec osób niepełnosprawnych
3. Światowy program działania na rzecz osób niepełnosprawnych
4. Deklaracja ONZ w sprawie praw osób niepełnosprawnych

POSTĘPOWANIE W SPRAWACH NIELETNICH

1. Wskazania Narodów Zjednoczonych dotyczące zapobiegania przestępczości nieletnich (wskazania rijadzkie), przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne 14 grudnia 1990 r.
2. Wzorcowe Reguły Minimum Narodów Zjednoczonych dotyczące Wymiaru Sprawiedliwości wobec Nieletnich (Reguły Pekińskie – przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne 29 listopada 1985 r.)
3. Reguły Narodów Zjednoczonych dotyczące Ochrony Nieletnich Pozbawionych Wolności – przyjęte przez Zgromadzenie Ogólne 14 grudnia 1990 r.

Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci (Dz.U z 2000r. Nr 107, poz. 1128)

Komitet ds. socjalnych, zdrowia i rodziny Rady Europy przedstawił pod koniec 1995 r. raport na temat europejskiej strategii wobec dzieci. W raporcie stwierdza się, że podstawowe prawa dziecka znane są niemal powszechnie, ale przede wszystkim w teorii, która w niewystarczającym stopniu przekłada się na praktykę i możliwości egzekwowania praw dzieci.

Podkreślono, iż ochrona interesu dzieci winna stać się politycznym priorytetem. Dzieci są zazwyczaj pierwszymi ofiarami cięć budżetowych, recesji, konfliktów zbrojnych.

Wspomniany raport stał się przyczynkiem do przygotowania nowej Konwencji o wykonywaniu praw dzieci.

To spośród wyżej wymienionych dokumentów jeden z ważniejszych, dlatego też zostanie nieco szerzej omówiony. Został, opracowany przez ekspertów prawa rodzinnego Rady Europy i wyłożony do podpisu w styczniu 1996 r. Wszedł w życie w 2000 r. po ratyfikowaniu przez trzy państwa, w tym Polskę.

„Celem niniejszej Konwencji jest promowanie wykonywania praw dzieci, przyznanie im uprawnień proceduralnych oraz ułatwienie ich wykonywania, w interesie dobra dziecka poprzez zapewnienie, aby dzieci osobiście albo za pośrednictwem innych osób lub organów mogły być informowane i upoważnione do uczestniczenia w dotyczących ich postępowaniach przed organem sądowym“ (art.1 ust. 2).

Ponadto w Konwencji zawarte są m.in. zapisy: Dzieci mające wystarczające rozeznanie w sprawie winny być informowane o toczącym się postępowaniu ich dotyczącym, winny móc wyrazić swoją opinie, móc żądać wyznaczenia niezależnego reprezentanta ich interesów i obecności wybranych osób w czasie postępowania przed sądem. Nowa Konwencja jest pierwszym dokumentem przyznającym dzieciom prawa proceduralne.

Przystąpienie do Konwencji oznacza wskazanie przez państwo-stronę, co najmniej trzech typów spraw, w jakich dzieci będą miały określone w Konwencji prawa proceduralne. W Polsce przyjęto rozwiązanie „salomonowe” i wskazano takie sprawy, w których dzieci, mające tzw. ograniczoną zdolność do czynności prawnych (ukończone 13 lat) mogą być uczestnikami postępowania czyli: w sprawach o przysposobienie, sprawy dotyczących opieki oraz rozstrzygania o istotnych sprawach dziecka w razie braku porozumienia między rodzicami.

Warto jednak pamiętać, że obecność dziecka w sądzie, w szczególności w konflikcie rodzice-dziecko winna być ostatecznością, kiedy inne metody (mediacje, negocjacje) okażą się nieskuteczne.

STANDARDY OCHRONY PODSTAWOWYCH PRAW DZIECKA – REGULACJE PRAWNE I PRAKTYKA

1. Prawo do życia

Standardy konwencyjne

Art. 6 Konwencji o prawach dziecka (Kopdz): „1. Państwa – strony uznają, że każde dziecko ma niezbywalne prawo do życia.

2. Państwa-Strony zapewnią, w możliwie maksymalnym zakresie, warunki życia i rozwoju dziecka”.

Art.2 Europejskiej konwencji o ochronie prawa człowieka i podstawowych wolności (Ek): „1. Prawo każdego człowieka do życia jest chronione przez ustawę. Nikt nie może być umyślnie pozbawiony życia(...)”.

Prawo wewnętrzne

- Konstytucja RP art.38: „Rzeczpospolita Polska zapewnia każdemu człowiekowi prawną ochronę życia”.

- Konstytucja RP art.18: „(...) rodzina, macierzyństwo i rodzicielstwo znajdują się pod ochroną i opieką Rzeczypospolitej Polskiej”.

- Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z 1993 r. (Dz. U. Nr 17, poz.78 ze zm.) - art. 1 prawo do życia podlega ochronie, w tym również w fazie prenatalnej w granicach określonych w ustawie.

W 1997 r. Trybunał Konstytucyjny wydał orzeczenie (TK 26/97) uznając, że prawo do życia ma charakter bezwzględny i jest nieodzownym elementem zasady demokratycznego państwa prawa.

Prawo do życia i rozwoju dziecka wsparte jest przepisami nakazującymi szczególną opiekę wobec matki przed i po urodzeniu dziecka (opieka medyczna, urlop macierzyński, system zasiłków – porodowy, macierzyński, opiekuńczy i wychowawczy).

W obecnym kodeksie karnym nie przewiduje się kary śmierci. Art.54§2 k.k zakazuje orzekania kary dożywocia wobec sprawcy poniżej 18 r.ż.

Praktyka

brak zastrzeżeń

2. Prawo do ochrony tożsamości (imię, nazwisko, obywatelstwo)

Standardy konwencyjne

Art. 7 Kopdz: „1. Niezwłocznie po urodzeniu dziecka zostanie sporządzony jego akt urodzenia, a dziecko od momentu urodzenia będzie miało prawo do otrzymania imienia, uzyskania obywatelstwa oraz, jeśli to możliwe, prawo do poznania swoich rodziców i pozostawania pod ich opieką (...)”.

{„W odniesieniu do art.7 Konwencji Rzeczpospolita Polska zastrzega, że prawo dziecka przysposobionego do poznania rodziców naturalnych będzie podlegało ograniczeniu poprzez obowiązywanie rozwiązań prawnych umożliwiających przysposabiającym zachowanie tajemnicy pochodzenia dziecka”}

Art. 8 Kopdz: „1. Państwa-Strony podejmują działania mające na celu poszanowanie prawa dziecka do zachowania jego tożsamości, w tym obywatelstwa, nazwiska, stosunków rodzinnych zgodnych z prawem, z wyłączeniem bezzprawnych ingerencji”.

Prawo wewnętrzne

- Art. 34 Konstytucji RP: „Obywatelstwo polskie nabywa się przez urodzenie z rodziców będących obywatelami polskimi. Inne przypadki nabycia określa ustawa (...)”.

- Ustawa o obywatelstwie polskim z 1962 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 28, poz. 353 ze zm.), art. 4-6: decyduje przede wszystkim „prawo krwi” (oboje rodzice są obywatelami polskimi lub jedno z nich). Jednakże rodzice (w przypadku małżeństw mieszanych) w oświadczeniu złożonym zgodnie przed właściwym organem w ciągu trzech miesięcy od dnia urodzenia się dziecka mogą wybrać dla niego obywatelstwo państwa obcego, którego obywatelem jest jedno z rodziców, jeżeli według prawa tego państwa dziecko nabywa jego obywatelstwo (art. 6 ust.1). Dziecko, które nabyło obywatelstwo obce zgodnie z ust. 1 lub 2, nabywa obywatelstwo polskie, jeżeli po ukończeniu szesnastu lat, a przed upływem sześciu miesięcy od dnia osiągnięcia pełnoletności złoży odpowiednie oświadczenie przed właściwym organem i organ ten wyda decyzję o przyjęciu oświadczenia.

Zmiana obywatelstwa (np. w przypadku zaprzeczenia ojcostwa, unieważnienia uznania dziecka) – po ukończeniu 16 lat następuje za zgodą dziecka (art. 7). Dziecko urodzone lub znalezione w Polsce nabywa obywatelstwo polskie, gdy oboje rodzice są nieznanymi bądź nieokreślonymi jest ich obywatelstwo lub nie posiadają żadnego obywatelstwa (art.5).

- Kodeks cywilny (k.c): art. 23 – tożsamość (nazwisko) chronione jako dobro osobiste.
- Prawo o aktach stanu cywilnego (a.s.c), art.62 ust.2 w zw. z art. 25 i 88 k.r.o: nazwisko dziecka ustala się na podstawie pisemnego oświadczenia przyszłych małżonków, co wpisuje się do aktu małżeństwa. Po ukończeniu 13 r.ż do zmiany nazwiska dziecka, w przypadku, gdy rodzice zawierają małżeństwo, potrzebna jest zgoda dziecka – art.88 §2 k.r.o; art.89§1,2 k.r.o – jeżeli ojciec uznał dziecko nosi ono nazwisko ojca, chyba, że rodzice ustalili inaczej, jeżeli w chwili uznania dziecko ma 13 lat potrzebna jest jego zgoda. Jeżeli nie ustalono ojcostwa – dziecko nosi nazwisko matki; jeżeli rodzice nie są znani nazwisko nadaje sąd opiekuńczy (art.89§3 k.r.o i art.52 ust.1-3 a.s.c).
- Kodeks rodzinny i opiekuńczy art.122§1-3 – zmiana nazwiska w przypadku przysposobienia; na żądanie dziecka i za zgodą przysposabiającego (dziecko może mieć podwójne nazwisko). Dziecku można zmienić imię, po 13 r.ż za jego zgodą.
- Prawo o aktach stanu cywilnego (a.s.c): art. 38 – obowiązek rejestracji dziecka w ciągu 14 dni po urodzeniu; art. 48 ust.4 i art. 49 ust.2a – po uzyskaniu pełnoletności możliwość wglądu w akta; art. 49 zmiana aktu urodzenia – powyżej 13 r.ż za zgodą; art. 50 ust. 1-2 - konieczność nadania imienia (jeżeli rodzice nie dokonali wyboru imię wpisuje kierownik u.s.c).

Praktyka

W zasadzie obowiązek rejestrowania dzieci po urodzeniu jest przestrzegany. Na ogół nie ma też problemu z obywatelstwem, które dziecko zazwyczaj nabywa niejako automatycznie.

W przypadku adopcji ulega zmianie nie tylko nazwisko, ale też i imię dziecka – nawet, gdy ma już ono tego świadomość. Adoptowane są dzieci małe, którym odbiera się nie tylko prawo do tożsamości, ale też prawo do życia rodzinnego (więzi z rodziną biologiczną – rodzeństwem i rodzicami). W praktyce dorosłe osoby, które w dzieciństwie były adoptowane, na ogół nie znają rodzeństwa i rodziców biologicznych.

Postulaty

Zmiana nazwiska w przypadku adopcji może leżeć w interesie dziecka, powinno mieć ono jednak możliwość poznania swojej tożsamości (nazwisko, relacje rodzinne), po uzyskaniu pełnoletności. W świetle obowiązujących przepisów osoba pełnoletnia ma dostęp do akt stanu cywilnego, ale nie zapewnia to możliwości znalezienia rodziców i rodzeństwa biologicznego.

Należałoby wycofać zastrzeżenia do art. 7 Konwencji złożone przy ratyfikacji (pierwsze deklaracje o wycofaniu zastrzeżeń przedstawiciele rządu złożyli w 1995r. w trakcie sesji ONZ, na której rozpatrywano pierwsze sprawozdanie rządu z wykonywania Konwencji. Po raz drugi, złożono takie deklaracje w 2002 r. w trakcie rozpatrywania drugiego sprawozdania rządu).

Należałoby również wprowadzić odpowiednie przepisy gwarantujące dzieciom adoptowanym przechowywanie, a następnie udostępnianie informacji o ich rodzinie biologicznej. Mogłoby to być zadanie dla ośrodków adopcyjno-opiekuńczych.

Imię dziecka nie powinno być zmieniane, chyba że szczególne okoliczności za tym przemawiają.

Należałoby rozważyć zmiany w ustawie o obywatelstwie, która nie przewiduje przypadku nabywania obywatelstwa polskiego w wyniku przysposobienia.

3. Prawo do informacji

Standardy konwencyjne

Kopdz art. 13 „1. Dziecko będzie miało prawo do (...) poszukiwania, otrzymywania i przekazywania informacji oraz idei wszelkiego rodzaju (...)”.

Kopdz art. 17: „Państwa-Strony uznają ważną rolę spełnianą przez środki masowego przekazu i zapewnią aby dziecko miało dostęp do informacji i materiałów pochodzących z różnorodnych źródeł (...)”.

Ek art. 10: „1. Każdy ma prawo do (...) otrzymywania i przekazywania informacji (...)”.

Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci art. 3: „Dziecko uznane wg prawa wewnętrznego za mające wystarczające rozeznanie w dotyczącym go postępowaniu sądowym powinno mieć przyznane i samo może żądać przyznania następujących praw:

- a) do otrzymywania wszystkich istotnych informacji;
- b) do pytania go o zdanie i do wyrażania swego stanowiska;
- c) do bycia informowanym o ewentualnych skutkach jego stanowiska oraz o ewentualnych skutkach każdej decyzji”.

Prawo wewnętrzne

- Konstytucja art. 54 „1. Każdemu zapewnia się (...) pozyskiwania i rozpowszechniania informacji (...)”.

- Kodeks postępowania cywilnego art. 5 – (sąd ma obowiązek informowania o stanie sprawy osoby po 13 r.ż, jeżeli są uczestnikami postępowania);

- Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich – art. 30: nieletni jest stroną postępowania – ma dostęp do akt chyba, że sędzia postanowi inaczej ze względu na jego dobro; art. 40: nieletniego zatrzymanego przez policję informuje się o przyczynach zatrzymania, prawie do złożenia zażalenia i innych przysługujących prawach.

- Rozporządzenie MEN z dnia 21 marca 2001 r. w sprawie warunków i sposobów oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i studentów oraz przeprowadzania egzaminów i sprawdzianów w szkołach publicznych (Dz.U. Nr 29, poz. 323 ze zm.). § 4 nakłada na nauczyciela obowiązek informowania uczniów o wymaganiach edukacyjnych i zasadach oceniania zachowania; § 5 zakłada jawność ocen, uzasadnienie oceny na prośbę ucznia/rodziców, udostępnienie sprawdzianu dokumentacji egzaminacyjnej.

Wyrok NSA z 24 kwietnia 2002 r. (I S.A. 2619/2001): przepis rozporządzenia MEN (§9.7) przewidujący obowiązek poinformowania ucznia i rodziców o przewidywanych ocenach reguluje jedynie postępowanie wewnętrzne w szkole.

- Ustawa o zawodzie lekarza art. 31 ust.7: Jeżeli dziecko nie ukończyło 16 lat lekarz udziela informacji w zakresie i formie potrzebnej do prawidłowego procesu leczenia i wysłuchuje jego zdania. Zakres udzielanej informacji winien być konsultowany z rodzicami/opiekunami prawnymi.

Praktyka

Prawo do informacji w przypadku dzieci jest mało respektowane i słabe są możliwości egzekwowania prawa. Uczniowie nie zawsze znają swoje prawa i statut szkoły, podobnie niewiele wiedzą o swoich prawach wychowankowie placówek opiekuńczych czy resocjalizacyjnych. W szczególności nie wiedzą gdzie i w jakim trybie mogą złożyć skargę, czy odwołać się od decyzji, jeżeli ich prawa nie są przestrzegane.

Nieletni w sądzie rzadko zapoznają się z aktami sprawy. Mogą się wypowiedzieć, ale nie zawsze otrzymują informację o trybie postępowania i przysługujących im prawach proceduralnych. Podobnie dzieci nie są informowane w przypadku toczącego się postępowania opiekuńczego (np. kwestia umieszczenia w domu dziecka), choć sprawa ich bezpośrednio dotyczy (oczywiście chodzi o osoby, które mają rozeznanie swojej sytuacji).

Lekarze niechętnie informują dzieci o ich stanie zdrowia, nawet tych, którzy skończyli 16 lat.

Postulaty

Należałoby zagwarantować dzieciom mającym rozeznanie dostęp do informacji ich dotyczących, zarówno w szkole, placówce opiekuńczej, u lekarza czy w procedurze sądowej.

Należałoby większą wagę przykładąć do uczenia dzieci praw człowieka. Wiedza ta jest elementem wiedzy obywatelskiej i bez niej trudno wyobrazić sobie funkcjonowanie światłego obywatela w demokratycznym państwie prawa.

4. Prawo do nauki

Standardy konwencyjne

Kopdz art.28: „1. Państwa-Strony uznają prawo dziecka do nauki (...).

- a) uczynią nauczanie podstawowe obowiązkowe i bezpłatne dla wszystkich;
- b) będą popierać rozwój różnorodnych form szkolnictwa średniego (...)
- c) (...) uczynią szkolnictwo wyższe dostępnym dla wszystkich na zasadzie zdolności;
- d) udostępnią wszystkim dzieciom informacje i poradnictwo szkolne i zawodowe;
- e) podejmą kroki na rzecz zapewnienia regularnego uczęszczania do szkół oraz zmniejszenia wskaźnika porzucania nauki.

Art. 29 stwierdza: „Państwa-Strony są zgodne, że nauka dziecka będzie ukierunkowana na: rozwijanie w jak najpełniejszym zakresie osobowości, talentów oraz zdolności umysłowych i fizycznych dziecka”, „rozwijanie w dziecku szacunku dla praw człowieka (...), szacunku dla rodziców, tożsamości kulturowej, języka (...), przygotowanie dziecka do odpowiedzialnego życia w wolnym społeczeństwie (...)”.

Ek, Protokół dodatkowy art.2: „Nikt nie może być pozbawiony prawa do nauki (...). Wykonując swoje zadania w dziedzinie wychowania i nauczania, państwo uznaje prawa rodziców do zapewnienia wychowania i nauczania zgodnie z ich własnymi przekonaniem religijnymi i filozoficznymi”.

Zalecenia Nr 85 (7) Komitetu Ministrów Rady Europy o nauczaniu i pobieraniu nauki w zakresie praw człowieka w szkołach przyjęte w 1985 r.

Orzeczenia Trybunału w Strasburgu: Dyscyplinarne skreślenie z listy uczniów nie jest pozbawieniem prawa do nauki, jeżeli uczeń może zapisać się do innej szkoły (*Yanasik v. Turcja 1993*); podobnie, przyjmowanie na studia akademickie tylko tych, którzy spełniają określone kryteria (*X. v. Wł. Brytania 1980*).

Przygotowanie programu szkolnego należy w zasadzie do państwa. Państwo przy wypełnianiu swojej funkcji w sferze edukacji musi uważać, aby informacje, wiedza zawarta w programach były przekazywane w sposób obiektywny, krytyczny i pluralistyczny. Nie może ono realizować celu polegającego na indoktrynacji oznaczającej brak poszanowania przekonań religijnych i filozoficznych rodziców. Jest to granica, której nie wolno przekroczyć (*Kieldsen, Busk, Madsen i Pedersen v. Dania 1976*).

Prawo wewnętrzne

- Konstytucja art.70: „1. Każdy ma prawo do nauki. Nauka do 18 roku życia jest obowiązkowa (...)”. Władze publiczne zapewniają obywatelowi powszechny i równy dostęp do wykształcenia. W tym celu tworzą i wspierają systemy indywidualnej pomocy finansowej i organizacyjnej dla uczniów i studentów (...).

- Ustawa o systemie oświaty z 1991 r. (Dz.U. tj. z 1996 r. Nr 67, poz. 329 ze zm.) art.1: „system oświaty zapewnia w szczególności realizację prawa każdego obywatela Rzeczypospolitej Polskiej do kształcenia (art. 1 pkt 1), możliwość pobierania nauki we wszystkich typach szkół przez dzieci i młodzież niepełnosprawną oraz niedostosowaną społecznie, zgodnie z indywidualnymi potrzebami rozwojowymi i edukacyjnymi oraz predyspozycjami (art.1, pkt 5), a także upowszechnienie dostępu do szkół średnich, których ukończenie umożliwia dalsze kształcenie w szkołach wyższych (art. 1 pkt 7)

O bezpłatnym i obowiązkowym nauczaniu mówi art. 15 ustawy.

Praktyka

Problemy z właściwą realizacją obowiązku szkolnego dotyczą dzieci niepełnosprawnych i dzieci z trudnościami w nauczaniu (dysleksja, dysgrafia, ADHD). Dzieci te „wypadają” z systemu kształcenia. Kontrola obowiązku szkolnego i obowiązku nauki jest prowadzona mało rzetelnie, zatem państwo w istocie nie ma prawdziwych informacji o dzieciach, które owych obowiązków nie realizują.

Zaniedbane jest kształcenie zawodowe, zwłaszcza w placówkach opiekuńczych i resocjalizacyjnych, gdzie baza nie daje możliwości wykształcenia pracownika na współczesny rynek pracy.

Dostęp do edukacji coraz bardziej uzależniony jest od sytuacji ekonomicznej rodziców.

Zaniedbany jest dostęp do edukacji przedszkolnej zwłaszcza dla dzieci ze środowisk wiejskich.

Postulaty

Wyrównywanie szans edukacyjnych powinno rozpoczynać się we wczesnym okresie przedszkolnym.

5. Swoboda myśli, sumienia i wyznania

Standardy konwencyjne

Art. 14 Kopdz: „1. Państwa -Strony będą respektowały prawo dziecka do swobody myśli, sumienia i wyznania”.

„2. Państwa-Strony będą respektowały prawa i obowiązki rodziców (...) odnośnie do ukierunkowania dziecka w korzystaniu z jego prawa (...)”.

Art.9 Ek: „1. Każdy ma prawo do wolności myśli, sumienia i wyznania (...)”. art. 2

Protokół dodatkowy do Ek: (...)”Państwo uznaje prawo rodziców do zapewnienia tego wychowania zgodnie z ich własnymi przekonaniem religijnymi i filozoficznymi”.

Prawo wewnętrzne

- Art.48 Konstytucji RP: „1. Rodzice mają prawo do wychowania dzieci zgodnie z własnymi przekonaniem. Wychowanie to powinno uwzględniać stopień dojrzałości dziecka, a także wolność jego sumienia i wyznania oraz jego przekonania”.

- Art. 53 „1. każdemu zapewnia się wolność sumienia i religii (...)”

- „3. Rodzice mają prawo zapewnienia dzieciom wychowania i nauczania moralnego i religijnego (...)”.

- Art. 12 Konkordatu: „1. Uznając prawo rodziców do religijnego wychowania dzieci oraz zasadę tolerancji Państwo gwarantuje, że szkoły publiczne (...)organizują zgodnie z wolą zainteresowanych naukę religii w ramach planu zajęć szkolnych i przedszkolnych(...)”.

- Ustawa o systemie oświaty z 1991 r. art.12: Publiczne przedszkola, szkoły podstawowe i gimnazja organizują naukę religii na życzenie rodziców, publiczne szkoły ponadgimnazjalne na życzenie bądź rodziców, bądź samych uczniów; po osiągnięciu pełnoletności o pobieraniu nauki religii decydują uczniowie. 2. Minister właściwy do spraw oświaty i wychowania w porozumieniu z władzami Kościoła Katolickiego i Polskiego Autokefalicznego Kościoła Prawosławnego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych określa, w drodze rozporządzenia, warunki i sposób wykonywania przez szkoły zadań, o których mowa w ust. 1.

- Rozporządzenie MEN z 1992 r. (Dz.U. Nr 36 poz.155 ze zm.) w sprawie warunków i organizowania nauki religii w publicznych przedszkolach i szkołach.

- Ustawa o gwarancjach wolności sumienia i wyznania z 1989 r. (Dz.U. tj. z 2000r. Nr 26, poz. 319 ze zm.)

- Orzeczenia Trybunału Konstytucyjnego sygn. K11/90 OTK z 1991r. cz.1 i sygn. U. 12/92 OTK z 1993 r. cz.1.

Praktyka

W praktyce o światopoglądzie dzieci decydują rodzice. W szkołach średnich zwyczajowo o uczestniczeniu w lekcjach religii decydują uczniowie.

Nie we wszystkich szkołach organizowane są lekcje etyki, nawet wówczas gdy są dzieci nieuczęszczające na lekcje religii. Wydaje się, iż do nauczania etyki nie przywiązują wagi, zarówno urzędnicy samorządów (organy prowadzące szkoły), jak i urzędnicy resortu edukacji.

Postulaty

Wydaje się, iż należałoby odejść od wystawiania ocen z religii na świadectwach, chyba że byłoby to religioznawstwo, a nie nauka określonej religii. W praktyce nierzadko oceniana jest „głębokość wiary”, a nie wiedza religijna. Państwo powinno zadbać o realizację nauczania etyki (przygotowanie nauczycieli, programów).

6. Prawo do wyrażania opinii, występowania w sądzie we własnych sprawach

Standardy konwencyjne

Art. 12 Kopdz. : „1. Państwa-Strony zapewniają dziecku, które jest zdolne do kształtowania swych własnych poglądów, prawo do swobodnego wyrażania własnych poglądów we wszystkich sprawach dotyczących dziecka, przyjmując je z należytą wagą, stosownie do wieku oraz dojrzałości dziecka.

2. W tym celu dziecko będzie miało w szczególności zapewnioną możliwość wypowiedzania się w każdym postępowaniu sądowym i administracyjnym dotyczącym dziecka, bezpośrednio lub za pośrednictwem przedstawiciela bądź odpowiedniego organu, zgodnie z zasadami proceduralnymi prawa wewnętrznego”

Art.10Ek : „Każdy ma prawo do wyrażania opinii (...)”.

Europejska konwencja o wykonywaniu praw dzieci – art.3 pkt b: „dziecko uznane wg prawa wewnętrznego za mające wystarczające rozeznanie (...) może żądać przyznania mu prawa do pytania go o zdanie i wyrażania swojego stanowiska”.

Prawo wewnętrzne

- Konstytucja RP art. 72 §3: „W toku ustalania praw dziecka organy władzy publicznej oraz osoby odpowiedzialne za dziecko są obowiązane do wysłuchania i w miarę możliwości uwzględnienia zdania dziecka”.

- Kodeks cywilny art.15 – ograniczona zdolność do czynności prawnych po ukończeniu 13 r.ż;

- Kodeks postępowania cywilnego – art. 65 §2, art. 573§1,2 ograniczona możliwość uczestniczenia w postępowaniu sądowym powyżej 13 r.ż. art. 576 §2 k.p.c przewiduje wysłuchanie małoletniego poza salą sądową np. w RODK;

W sprawach dotyczących pozbawienia i ograniczenia władzy rodzicielskiej oraz odebrania dziecka nie jest ono uczestnikiem postępowania (Uchwały Sądu Najwyższego z 1973 r. (III CZP 101/71 i z 1979 r. (III CZP 14/79).

Art. 306 k.p.c – powyżej 13 lat zgoda na pobranie krwi w postępowaniu dowodowym;

- Ustawa o postępowaniu w sprawach nieletnich z 1982 r. (Dz.U. tj. z 2002r.Nr 11, poz. 109) – art.35§2 obowiązek wysłuchania nieletniego; art.30 §1 –nieletni jest stroną postępowania;

- Art. 158 k.r.o. – w przypadku ustanowienia opieki – opiekun powinien wysłuchać małoletniego w ważniejszych sprawach i uwzględnić, w miarę możliwości jego życzenia (nie ma takiego zapisu w przypadku sprawowania władzy rodzicielskiej).

- Art.10§1 k.r.o – 16-latką może wystąpić do sądu o zezwolenie na zawarcie związku małżeńskiego- jest stroną postępowania;

- Ustawa o zawodzie lekarza z 1996 r. (Dz.U. tj. z 2002 r. Nr 21, poz.204 ze zm.) – 16-latek musi wyrazić zgodę na badania i świadczenia medyczne (art. 32 ust. 5), zabieg operacyjny i leczenie stwarzające ryzyko (art. 34).
- Ustawa o ochronie zdrowia psychicznego z 1994 r. (Dz.U. Nr 111, poz. 535): art. 22 ust. 3-4: osoba powyżej 16 r.ż powinna być zapytana o zgodę na umieszczenie w szpitalu psychiatrycznym;
- Ustawa o pobieraniu i przeszczepianiu komórek, tkanek i narządów z 1995 r. (Dz.U. Nr 138, poz. 682): 13-latek musi być pytany o zgodę na przeszczep szpiku, 16-latek może zastrzec brak zgody na pobieranie narządów, tkanek, komórek w razie ewentualnej śmierci;
- Ustawa o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach przerwania ciąży – art. 4a ust. 4 małoletnia poniżej 13 r.ż ma prawo wyrażenia opinii, w sprawie utrzymania/przerwania ciąży, powyżej 13 r.ż – wymagana jest pisemna zgoda na zabieg.

W 1995r. RPO skierował pytanie prawne do SN dotyczące uczestnictwa małoletniego w postępowaniu jego dotyczącym(art.510 i 573 k.p.c) w świetle art. 12 Konwencji o prawach dziecka. Obowiązująca wykładnia przepisów Kodeksu postępowania cywilnego wyłącza uczestnictwo dziecka w sprawach o pozbawienie i ograniczenie władzy rodzicielskiej oraz odebranie dziecka. W styczniu 1996 r. w odpowiedzi SN odmówił podjęcia powyższej uchwały.

Z postanowień Sądu Najwyższego (IICKN 855/97, III CZP 63/97, I CKN 1122/98) wynika, iż wysłuchanie dziecka w postępowaniu jego dotyczącym jest niezbędną gwarancją procesową przewidzianą w Konwencji o prawach dziecka (art.12), i Konstytucji RP (art. 72 ust. 3).

RPO w styczniu 2003 r. wystąpił do Ministra Sprawiedliwości w sprawie projektu nowelizacji kodeksu postępowania cywilnego, w którym wprowadzono art. 430' i art. 514' w sprawie wysłuchania małoletniego poniżej 13 lat tylko, gdy ma należyte rozeznanie w sprawie. Zdaniem RPO taka formuła nie uwzględnia zapisu konstytucyjnego, który przewiduje nie tylko wysłuchanie, ale „w miarę możliwości uwzględnienie” zdania dziecka. Z kolei zgodnie z art. 12 Konwencji prawo do wysłuchania odnosi się do dzieci „zdolnych do kształtowania własnych poglądów”, co oznacza, że mogą to być osoby poniżej 13 roku życia. Zatem każde dziecko zdolne do przekazania swoich poglądów musi być wysłuchane, natomiast uwzględnienie jego stanowiska może zależeć od stopnia rozwoju, rozeznania, wieku itp. Zdaniem RPO należy zwiększyć uprawnienia procesowe dzieci w sprawach opiekuńczych.

Praktyka

Dzieci rzadko znają swoje uprawnienia. W sprawach opiekuńczych czy w postępowaniu w trybie upn ich opinii na ogół wysłuchuje psycholog w RODK.

Ponadto nieletnich, którzy popełnili czyny karalne lub wykazują przejawy demoralizacji wysłuchuje także sędzia w czasie postępowania. Nie ma bariery wieku przy przesłuchaniu dzieci jako świadków, zarówno w postępowaniu karnym, jak i cywilnym (za wyjątkiem sprawy o rozwód i unieważnienie małżeństwa rodziców-nie przesłuchuje się dzieci poniżej 17 r.ż), również jako pokrzywdzonych. Przesłuchanie małoletnich świadków winno odbywać się w obecności rodziców, psychologa itd.

Postulaty

Należałoby rozszerzyć możliwości proceduralne uczestnictwa dzieci w sprawach ich dotyczących i większą wagę przykładać do opinii i woli dzieci, w szczególności mających tzw. rozeznanie w swoich sprawach, zwłaszcza opiekuńczych. Prawo i praktyka pod rządami nowej Konstytucji winny częściej przywoływać art.12 Konwencji o prawach dziecka, a uchwały SN z 1973r. (III CZP 101/71) oraz z 1979 r. (III CZP 14/79) wykluczające uczestnictwo małoletniego w najważniejszych sprawach opiekuńczych, powinny być zmienione. Wprawdzie art. 576 k.p.c. „zaleca” wysłuchanie dziecka, ale częściej powinno to mieć miejsce bezpośrednio przed sądem.

Na konferencji naukowej zorganizowanej przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości, w 1995 r. stwierdzono, że wprawdzie Kodeks rodzinny i opiekuńczy nie wymaga pilnych zmian, to jednak uznano, iż konieczny jest zapis, nakazujący *expressis verbis* wysłuchanie małoletniego jeśli potrafi wyrazić swoją wolę przy podejmowaniu przez sąd decyzji, które jego dotyczą oraz uwzględnienie jego rozsądnych życzeń.

Należałoby stworzyć więcej procedur ochronnych w trakcie przesłuchiwania dzieci – świadków i dzieci – ofiar przestępstw.

7. Prawo do wychowania w rodzinie i kontaktów z obojgiem rodziców

Standardy konwencyjne

Art. 5 Kopdz: „Państwa-Strony będą szanowały odpowiedzialność, prawo i obowiązki rodziców (...).

Art. 9 Kopdz: „1. Państwa -Strony zapewnią, aby dziecko nie zostało oddzielone od swoich rodziców wbrew ich woli(...).

„2. W każdym postępowaniu (...) należy umożliwić wszystkim zainteresowanym stronom uczestnictwo w tym postępowaniu oraz wyrażenie przez nich swoich opinii”.

„3. Państwa-Strony będą szanowały prawo dziecka odseparowanego od jednego lub obojga rodziców do utrzymywania regularnych kontaktów z obojgiem rodziców”.

Art. 18 Kopdz: „1. Państwa-Strony podejmą wszelkie możliwe starania dla pełnego uznania zasady, że oboje rodzice ponoszą wspólną odpowiedzialność za wychowanie i rozwój dziecka (...)”.

Protokół siódmy do Ek art.5: „Małżonkom przysługują równe prawa i obowiązki (...) tak pomiędzy nimi jak w stosunkach z ich dziećmi(...)”.

Konwencja haska dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę (w Polsce obowiązuje od 1992 r.)

Konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem (obowiązuje w Polsce od 1995 r.)

W Trybunale Europejskim w Strasburgu w ostatnich latach rozpatrywano co najmniej kilka spraw przeciwko m.in. Szwecji, czy Wielkiej Brytanii w związku z nadmierną ingerencją państwa w życie rodzinne. W tych krajach decyzje o umieszczeniu dziecka w rodzinie zastępczej podejmują służby socjalne.

Na ogół rodzice skarżyli państwo, że zbyt pochopnie umieszczano ich dzieci w rodzinach zastępczych, lub ograniczano im kontakty z dziećmi naruszając tym samym prawo do poszanowania życia rodzinnego (art.8 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka). W niektórych przypadkach Trybunał uznał rację skarżących. Na przykład w sprawie Olsson przeciwko Szwecji – orzeczenie z 1992 r. A. 250, Trybunał uznał naruszenie art. 8 i 6 (brak kontroli sądowej ograniczenia kontaktów z dziećmi) i orzekł rekompensatę dla rodziców w wysokości 50 tys. koron oraz zwrot poniesionych kosztów.

W sprawie Mc Michael przeciwko Wlk. Brytanii – (orzeczenie z 1995 r., A. 308) Trybunał także uznał naruszenie art. 6 i 8. Dziecko zostało umieszczone w rodzinie zastępczej, a następnie przez nią adoptowane. Matka cierpiała na chorobę psychiczną zaś ojcu dziecka, nie będącemu mężem matki, odmawiano prawa sprawowania opieki nad dzieckiem. Władze Wlk. Brytanii będą musiały skarżącym zapłacić 8 tys. funtów jako zadośćuczynienie za krzywdy moralne. Skarżący nie odzyskali jednak dziecka. W przyszłości jeszcze ono będzie mogło złożyć skargę za uniemożliwienie wychowania w rodzinie naturalnej.

Prawo wewnętrzne

– Konstytucja art. 48 §2: „Ograniczenie lub pozbawienie praw rodzicielskich może nastąpić tylko w przypadkach określonych w ustawie i tylko na podstawie prawomocnego orzeczenia sądu”.

– Kodeks rodzinny i opiekuńczy -art. 93§1: „Władza rodzicielska przysługuje obojgu rodzicom”. Art. 97 ust. 1. „(...) każde z nich jest obowiązane i uprawnione do jej wykonywania”. 2. „(...) o istotnych sprawach dziecka rodzice rozstrzygają wspólnie; w braku porozumienia między nimi rozstrzyga sąd opiekuńczy”.

Jeżeli rodzice zaniedbują obowiązki albo nadużywają władzy rodzicielskiej sąd może: ograniczyć władzę (art.109 §1,2), zawiesić, gdy jest przemijająca przeszkoda w sprawowaniu władzy (art.110§1) lub pozbawić rodziców władzy (art. 111§1), może też zakazać osobistej styczności z dzieckiem rodzicom pozbawionym władzy rodzicielskiej, jeżeli wymaga tego dobro dziecka (art. 113§1), a także gdy dziecko jest umieszczone w rodzinie zastępczej lub placówce opiekuńczo-wychowawczej (art.113 §2).

art. 100 – „(...) każde z rodziców może zwrócić się do sądu opiekuńczego o odebranie dziecka zatrzymanego przez osobę nieuprawnioną”.

- Kodeks postępowania cywilnego – (art. 1050-1052) przepisy umożliwiające egzekucję kontaktów z dzieckiem.

Postanowienie Sądu Najwyższego z dn. 30.08.1977r. (III CRN 204/77):

„Uniemożliwienie utrzymywania właściwego kontaktu osobistego pomiędzy rodzicem a dzieckiem narusza w zasadzie interes małoletniego i może stanowić przyczynę uzasadniającą zmianę prawomocnego postanowienia regulującego wykonywanie władzy rodzicielskiej w trybie art.577 k.p.c”.

Postanowienie SN z 7 listopada 2000 r.: (I CKN 1115/00): „Zakazanie rodzicom osobistej styczności z dzieckiem może być orzeczone wyjątkowo, np. gdy utrzymywanie osobistych kontaktów rodziców z dzieckiem zagraża jego życiu, zdrowiu, bezpieczeństwu bądź wpływa demoralizująco na dziecko”.

praktyka

Egzekwowanie orzeczeń sądów rodzinnych, w szczególności dotyczących kontaktów z jednym z rodziców po rozwodzie jest ciągle niewystarczająco skuteczne.

Wizytacje Rzecznika Praw Obywatelskich w powiatowych centrach pomocy rodzinie i placówkach socjalizacyjnych pokazały, iż nierespektowane są w praktyce przepisy ustawy o pomocy społecznej art. 10 a (różne formy pomocy rodzinie) oraz art. 33k: „Kierowanie dziecka pozbawionego częściowo lub całkowicie opieki rodzicielskiej do placówki opiekuńczo-wychowawczej na pobyt całodobowy może nastąpić po wyczerpaniu możliwości udzielenia pomocy w rodzinie naturalnej(...) całodobowy pobyt dziecka w placówce opiekuńczo-wychowawczej powinien mieć charakter przejściowy(...)”. W istocie zaniechanie realizacji wspomnianych przepisów oznacza to poważne zagrożenie dla zasadniczych założeń systemu pomocy dziecku i rodzinie. W dalszym ciągu w sytuacji kryzysu w rodzinie, zaniedbywania obowiązków rodzicielskich dzieci umieszczane są w placówkach całodobowych, a tzw. profesjonalna, interdyscyplinarna pomoc dla rodziny jest organizowana sporadycznie.

Monitoring przestrzegania praw wychowanków domów dziecka przeprowadzony przez HFPC pokazał, iż w placówkach opiekuńczo-wychowawczych powszechnie manipuluje się prawem dzieci do kontaktów z rodzicami i stosuje się kary zakazu wyjazdu na soboty/niedziele za złe oceny w szkole, niewykonane

sprzątanie (tzw. dyżur) i inne. Jest to niezgodne z obowiązującymi standardami (wychowawcy mają pomagać w nawiązywaniu więzi między dziećmi a rodzicami), a kontakty rodziców z dziećmi może ograniczyć tylko sąd w szczególnych sytuacjach (art.113 kro).

Postulaty

Sankcje – grzywna za nierespektowanie postanowień sądu rodzinnego orzekającego o kontaktach dziecka z jednym z rodziców (po rozwodzie) winny być częściej stosowane i bardziej dolegliwe. Należałoby rozważyć wprowadzenie obligatoryjnych mediacji w sprawach o rozwód z konfliktem o sprawowanie opieki nad dzieckiem, obok obecnych posiedzeń pojednawczych i badań diagnostycznych w RODK.

Trzeba usprawnić działanie powiatowych centrów pomocy rodzinie, aby przepisy ustawy o pomocy społecznej mogły być realizowane w praktyce.

Rzetelne badanie legalności i zasadności pobytu dziecka w placówce opiekuńczej zgodnie z art.579' kpc przyczyniłoby się zapewne do wzrostu liczby dzieci wracających do rodzin naturalnych.

8. Prawo do opieki zastępczej w przypadku niemożności wychowania w rodzinie

Standardy konwencyjne

Kopdz art. 20: „1. Dziecko pozbawione czasowo lub na stałe swego środowiska rodzinnego (...) będzie miało prawo do specjalnej ochrony i pomocy ze strony państwa”. 2. ”Państwa-Strony (...) zapewnią takiemu dziecku opiekę zastępczą”.

Europejska konwencja o przysposobieniu dzieci (obowiązuje w Polsce od 1996r.)

Haska Konwencja o ochronie dzieci i współpracy w dziedzinie przysposobienia międzynarodowego (obowiązuje od 1995 r.)

Prawo wewnętrzne

- Konstytucja art.72§2: „Dziecko pozbawione opieki rodzicielskiej ma prawo do opieki i pomocy władz publicznych”.

Kodeks rodzinny i opiekuńczy – art.109§2 – umieszczenie w rodzinie zastępczej, art.112 -127 (przepisy regulujące opiekę zastępczą i adopcję).

- Ustawa o pomocy społecznej – rozdz. 1a: opieka nad rodziną i dzieckiem art. 33b: dziecku pozbawionemu częściowo lub całkowicie opieki rodziców powiat zapewnia opiekę i wychowanie w formach zastępczej opieki rodzinnej lub w placówkach opiekuńczo-wychowawczych.

- Kodeks postępowania cywilnego – art. 579': sąd opiekuńczy okresowo nie rzadziej niż raz na sześć miesięcy dokonuje oceny sytuacji dziecka umieszczonego

w placówce opiekuńczo-wychowawczej. Jeżeli wymaga tego dobro dziecka sąd wszczyną postępowanie o pozbawienie władzy rodzicielskiej.

Praktyka

Szansę na adopcję mają zazwyczaj dzieci małe i zdrowe. Czasem zbyt długo czekają w domach małego dziecka na uregulowanie sytuacji prawnej.

System opieki państwa opiera się na dużych instytucjach opiekuńczych (rodziny zastępcze to nadal na ogół rodziny spokrewnione. Pogotowie rodzinne i rodziny zastępcze „profesjonalne” zaczęły powstawać, ale proces jest powolny). Dzieci w instytucjach mają na ogół zabezpieczone potrzeby materialne, ale niewiele ponadto.

Postulaty

Obowiązujące przepisy stwarzają dyrektorom placówek opiekuńczych możliwość prowadzenia różnych form pomocy dzieciom i rodzinie, zwłaszcza grup wsparcia dziennego, hostelowych itp. Należałoby promować tych dyrektorów, którzy takie działania podejmują i upowszechnić małe, środowiskowe placówki oferujące różne formy pomocy, rodzinne domy dziecka i zawodowe rodziny zastępcze. Znaczna część dzieci mogłaby przebywać wówczas w domach rodzinnych, gdyby rodziny otrzymywały więcej wsparcia finansowego i psychologicznego.

9. Wolność od poniżającego traktowania lub karania

Standardy konwencyjne

Kopdz: art.19: „1. Państwa-Strony będą podejmowały wszelkie właściwe kroki (...) dla ochrony dziecka przed wszelkimi formami przemocy fizycznej bądź psychicznej, krzywdy bądź zaniedbania (...) wykorzystywania w celach seksualnych (...).”

Art. 34 „Państwa -Strony zobowiązują się do ochrony dzieci przed wszelkimi formami wyzysku seksualnego i nadużyć seksualnych (...).”

Art. 37: „Państwa-Strony zapewnią aby: a/ żadne dziecko nie podlegało torturowaniu bądź okrutnemu, nieludzkiemu czy poniżającemu traktowaniu lub karaniu (...).”

Ek: art.3 „Nikt nie może być poddany torturom ani nieludzkiemu albo poniżającemu traktowaniu albo karaniu.

W pięciu krajach europejskich istnieje ustawy zakaz stosowania kar fizycznych wobec dzieci. Najwcześniej zapis taki wprowadzono w Szwecji (w 1979 r.), następnie w Finlandii (1984), Danii (1986), Norwegii (1987) oraz w Austrii (1989).

W szwedzkim kodeksie rodzinnym zapis brzmi następująco: „Dzieci mają prawo do opieki, bezpieczeństwa, właściwego wychowania. Dzieci powinny być traktowane z respektem dla ich osobowości i indywidualności. Nie mogą też być

poddawane fizycznemu karaniu ani też jakimkolwiek okrutnemu traktowaniu” (nieoficjalne tłumaczenie z angielskiego). Trudno powiedzieć jak zapis ten funkcjonuje w praktyce. Należy jednak zaznaczyć, że w szwedzkim systemie opieki nad dzieckiem, większość spraw rozstrzygana jest na poziomie interwencji społecznej i psychologicznej. Jedynie sprawy wyjątkowe i sporne rozstrzyga sąd.

Szwedzi uważają, że taki zapis w prawie pomógł w edukowaniu społeczeństwa. W 1965r. 53% badanych dorosłych uważało, że kary fizyczne są konieczne, aby móc prawidłowo wychować dziecko. W 1994 roku 89% badanych było przeciwno jakimkolwiek karom fizycznym.

Prawo wewnętrzne

Konstytucja art. 40: „Nikt nie może być poddany torturom (...). Zakazuje się stosowania kar cielesnych”.

Art. 72 §1: „Rzeczpospolita Polska zapewnia ochronę praw dziecka. Każdy ma prawo żądać od organów władzy publicznej ochrony dziecka przed przemocą, okrucieństwem, wyzyskiem i demoralizacją”.

- Kodeks rodzinny i opiekuńczy – art. 109-111 (ograniczenie, pozbawienie władzy rodzicielskiej).
- Kodeks karny art. 198-202 (ochrona przed nadużyciami seksualnymi wobec osoby poniżej 15 r.ż; art.204 §3 ochrona przed wykorzystywaniem do prostytucji; art. 253§1 – ochrona przed handlem ludźmi; §2 – ochrona przed nielegalną adopcją; art. 207 – ochrona przed znęcaniem się ze strony rodziców /opiekunów; art. 208 zakaz rozpijania małoletniego; art.209 – karanie za uchylanie się od alimentacji; art.210 – karanie za porzucenie małoletniego; art. 211 – ochrona przed uprowadzeniem).

Praktyka

Zjawisko przemocy wobec dzieci, zarówno fizycznej jak i seksualnej, w tym też wykorzystywanie ich do prostytucji i pornografii nie jest wystarczająco rozpoznane i brakuje skutecznych sposobów ochrony/pomocy dla dzieci-ofiar. Dzieci rzadko też decydują się ujawniać przemoc wobec nich. Zbyt mało jest procedur ochronnych w trakcie prowadzenia śledztwa i postępowania przed sądem.

Postulaty

Usprawnienie systemu pomocy, w tym m.in.:

- skoordynowanie działań różnych służb pracujących na rzecz rodziny i dzieci;
- zmiana procedury prowadzenia śledztwa i postępowania przed sądem; (przesłuchiwanie dziecka w bezpiecznych warunkach przez psychologa z użyciem technik audiowizualnych i lustra weneckiego umożliwiających prokuratorowi zadawanie dziecku pytań poprzez psychologa, bez uczestniczenia w badaniu dziecka).

- wykorzystywanie w postępowaniu sądowym nagrań wideo z przesłuchań dzieci w celu ograniczenia wielokrotnego powtarzania zeznań.
- wprowadzenie programów terapii dla ofiar i sprawców; zawieszenie kary pozbawienia wolności winno być uzależnione od podjęcia terapii przez sprawcę;

10. Prawo do prywatności

Standardy konwencyjne

Kopdz: art.16: „1. Żadne dziecko nie będzie podlegało arbitralnej lub bezprawnej ingerencji w sferę jego życia prywatnego, rodzinnego lub domowego czy w korespondencję ani bezprawnym zamachom na jego honor i reputację”.

Ek art.8: „1. Każdy ma prawo do poszanowania swojego życia prywatnego i rodzinnego....”.

Prawo wewnętrzne

Konstytucja art. 47: „Każdy ma prawo do ochrony prawnej życia prywatnego (...)”.

Kodeks cywilny art.23 – ochrona dóbr osobistych.

Praktyka

Monitoring przestrzegania praw wychowanków domów dziecka oraz wizytacje RPO w placówkach opiekuńczych i resocjalizacyjnych pokazują liczne naruszenia w tej materii. Najczęściej dzieci skarżą się na: kontrolowanie korespondencji z rodzicami i przyjaciółmi, kontrolowanie rzeczy osobistych podczas ich nieobecności, komentowanie publiczne spraw rodzinnych i zachowań ich rodziców, brak intymności w trakcie korzystania z kąpeli.

Postulaty

Nadzór pedagogiczny kontrolujący przestrzeganie praw wychowanków placówek winien większą wagę przykładąć do respektowania przez kadre prywatności dzieci, co w warunkach wychowania instytucjonalnego ma znaczenie szczególne.

11. Prawo do stowarzyszania się i wolność zgromadzeń

Standardy konwencyjne

Kopdz art.15: „1. Państwa-Strony uznają prawa dziecka do swobodnego zrzeszania się oraz wolności pokojowych zgromadzeń (...)”.

Ek art.11 „1. Każdy ma prawo do swobodnego pokojowego zgromadzania się oraz do swobodnego stowarzyszania się (...)”.

Prawo wewnętrzne

- Konstytucja art.57: „Każdemu zapewnia się wolność organizowania pokojowych zgromadzeń (...)”.

- Art.58 : „1. Każdemu zapewnia się wolność zrzeszania się (...)”.

- Ustawa prawo o stowarzyszeniach z 1989 r. (Dz.U. tj. z 2001 r. Nr 79, poz. 855) Art. 3. 1.: Prawo tworzenia stowarzyszeń przysługuje obywatelom polskim mającym pełną zdolność do czynności prawnych i niepozbawionym praw publicznych. 2. Małoletni w wieku od 16 do 18 lat, którzy mają ograniczoną zdolność do czynności prawnych, mogą należeć do stowarzyszeń i korzystać z czynnego i biernego prawa wyborczego, z tym że w składzie zarządu stowarzyszenia większość muszą stanowić osoby o pełnej zdolności do czynności prawnych. 3. Małoletni poniżej 16 lat mogą, za zgodą przedstawicieli ustawowych, należeć do stowarzyszeń według zasad określonych w ich statutach, bez prawa udziału w głosowaniu na walnych zebraniach członków oraz bez korzystania z czynnego i biernego prawa wyborczego do władz stowarzyszenia. Jeżeli jednak jednostka organizacyjna stowarzyszenia zrzesza wyłącznie małoletnich, mogą oni wybierać i być wybierani do władz tej jednostki.

- Ustawa prawo o zgromadzeniach z 1990 r. (Dz.U. Nr 51, poz.297 ze zm.). Art. 3. 1. Prawo organizowania zgromadzeń przysługuje osobom mającym pełną zdolność do czynności prawnych, osobom prawnym, innym organizacjom, a także grupom osób.

Praktyka

Do 16 r.ż o przynależności do organizacji decydują rodzice. Osoby niepełnoletnie nie mogą rejestrować stowarzyszeń. Mogą być w zarządzie, jeżeli większość stanowią osoby pełnoletnie. Niepełnoletni nie może należeć do partii politycznych i być organizatorem zgromadzenia, ale może uczestniczyć w zgromadzeniu zorganizowanym przez dorosłych.

Nie ma skarg od młodzieży na ograniczenie prawa do stowarzyszania się czy zgromadzeń. W praktyce zgromadzenia, w których uczestniczą dzieci organizowane są przez dorosłych.

Postulaty

Konwencja daje prawo dzieciom organizowania zgromadzeń pokojowych, co oznacza, że ograniczenie przewidziane w prawie wewnętrznym jest niezgodne ze standardem i powinno być zmienione.

12. Prawo do opieki socjalnej

Standardy konwencyjne

Kopdz art. 26 1. „Państwa strony uznają prawo każdego dziecka do korzystania z systemu zabezpieczenia społecznego (...)”.

Kopdz art. 27: 1. „Państwa-Strony uznają prawo każdego dziecka do poziomu życia odpowiadającego jego rozwojowi (...)”.

Europejska Karta Społeczna art. 7 – Prawo dzieci i młodocianych do ochrony.

Konwencja o dochodzeniu roszczeń alimentacyjnych za granicą – Nowy Jork 1956r. (ratyfikowana w 1961r. Dz.U. Nr 17, poz.87).

Prawo wewnętrzne

- Konstytucja art.71: 1. „Państwo w swojej polityce społecznej (...) uwzględni dobro rodziny. Rodziny znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej i społecznej, zwłaszcza wielodzietne i niepełne mają prawo do szczególnej pomocy ze strony władz publicznych (...)”.

- Ustawa o pomocy społecznej (Dz.U. z 1998r. Nr 64, poz.414 ze zm.),

art. 16. 1. Pomoc w postaci jednego gorącego posiłku dziennie przysługuje osobie, która własnym staraniem nie może go sobie zapewnić. 3. Pomoc, o której mowa w ust. 1, przyznana dzieciom i młodzieży w okresie nauki w szkole może być realizowana w formie zakupu posiłków.

- Ustawa o systemie oświaty (Dz.U. z 1996 Nr 67, poz. 329 ze zm.) art. 91. 1. Uczniowi przysługuje prawo do pomocy materialnej ze środków przeznaczonych na ten cel w budżecie państwa lub budżecie właściwej jednostki samorządu terytorialnego.

- Rozporządzenie Rady Ministrów z 1993 r. w sprawie warunków, form, trybu przyznawania i wypłacania oraz wysokości pomocy materialnej dla uczniów (Dz.U. Nr 74, poz.350 ze zm.). § 1. 1. Formami pomocy materialnej świadczonej ze środków budżetu państwa lub budżetu gminy uczniom szkół publicznych dla dzieci i młodzieży (...) są:

- 1) stypendium socjalne,
- 2) stypendium szkolne za wyniki w nauce,
- 3) stypendium Prezesa Rady Ministrów, (...)
- 6) zakwaterowanie w internacie lub bursie,
- 7) korzystanie z posiłków w stołówce szkoły, internatu lub bursy (...)
- 8) zasiłek losowy.

- Ustawa o zasiłkach rodzinnych, pielęgnacyjnych i wychowawczych z 1994 r. (Dz.U. z 1998 r. Nr 102, poz. 651 ze zm.)

- Kodeks rodzinny i opiekuńczy art. 128-144 – przepisy dotyczące alimentacji.

- Ustawa o funduszu alimentacyjnym z 1974r. (Dz.U. tj. z 1991 r. Nr 45, poz. 200 ze zm.).

Uchwała Senatu RP z dnia 9 czerwca 1995 r. w sprawie stworzenia warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych systemu dożywiania dzieci (Mon. Pol. Nr 30, poz. 348). W tej sytuacji Senat Rzeczypospolitej Polskiej zwrócił się do

Rządu o niezwłoczne podjęcie działań zmierzających do opracowania międzyresortowego programu stwarzającego warunki systemowe niezbędne do powszechnej organizacji dożywiania, tak aby program ten mógł wejść w życie z dniem 1 stycznia 1996 r. Program ten powinien nakładać na szkoły i placówki opiekuńcze obowiązek zapewnienia warunków organizacyjnych, na co należy zapewnić odpowiednie środki, a ponadto zobowiązywać inne resorty do współdziałania w finansowaniu tego zadania, przy czynnym udziale samorządu terytorialnego oraz organizacji i instytucji pozarządowych.

Praktyka

Skala ubóstwa, zwłaszcza dzieci jest wysoka, w szczególności na obszarach objętych bezrobociem. Pomoc materialna dla dzieci z rodzin ubogich nie jest wystarczająca i odpowiednio dystrybuowana. Zdarza się, że dzieci umieszczane są w placówkach, gdzie koszt ich utrzymania jest bardzo wysoki, podczas gdy część dzieci mogłaby pozostać w rodzinie, gdyby udzielono jej odpowiedniej pomocy. Umieszczanie dzieci z powodu ubóstwa rodzin i nierealizowania obowiązku szkolnego, jest sprzeczne z podstawowymi założeniami reformy systemu opieki, standardami dotyczącymi ochrony praw człowieka ale też z prostym rachunkiem ekonomicznym.

Postulaty

W państwie, w którym brakuje środków nie tylko na pomoc społeczną, a poziom bezrobocia jest wysoki, trudno o postulaty w zakresie pomocy społecznej.

Niewątpliwie realizacja podstawowych założeń nowego systemu opieki nad dzieckiem i rodziną (zwiększenie pomocy nie tylko materialnej dla rodzin, umieszczanie dzieci w placówce doraźnie, w sytuacji wyjątkowej lub w placówkach opieki dziennej nie stałej) znacznie obniżyłaby koszty i podniosła efekty pomocy społecznej.

**NAJWAŻNIEJSZE ORGANIZACJE MIĘDZYNARODOWE
DZIAŁAJĄCE NA RZECZ OCHRONY PRAW DZIECI**

1. The NGO Group for the Convention on the Rights of the Child (Geneva),
2. Defence for Children International (Geneva),
3. International Save the Children Alliance
4. International Social Service (Geneva),
5. International Child Watch (Norwegia),
6. International Society for Prevention of Child Abuse and Neglect (USA).
7. ECPAT International (An International Organisation to End Child Prostitution, Child Pornography and Trafficking in Children for Sexual Purposes (Thailand)
8. UNICEF The UN Children's Fund –New York
9. EPOCH (End Punishment on Children) – Wielka Brytania

BIBLIOGRAFIA

Albiniak M., Czajkowska A.: *Prawo o aktach stanu cywilnego z objaśnieniem*, Toruń 1996 r.

Czyż E. (red.): *Dziecko i jego prawa*. Warszawa 1992.

Gronowska B., Jasudowicz T., Mik C.: *O prawach dziecka*. Wyd. Comer. Toruń 1994.

Ignatowicz J., Piasecki K., Pietrzykowski J.,

Winiarz J.: *Kodeks rodzinny i opiekuńczy z komentarzem*. Warszawa 1990.

Informacja Rzecznika Praw Obywatelskich na temat stanu przestrzegania podstawowych praw pacjentów w szpitalach dziecięcych, ze szczególnym uwzględnieniem szpitali psychiatrycznych –2002 r. (materiał niepublikowany)

Konwencja o prawach dziecka (Dz.U. z 1991 r., Nr 120, poz. 526.)

Łopatką A. (red.): *Konwencja o prawach dziecka a prawo polskie*. Wyd. Sejm. Warszawa 1991.

Nowicki M.A. *Kamienie milowe. Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka* – Wyd. Naukowe SCHOLAR, Warszawa 1996 r.

Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Praw Człowieka 1991-1993, Centrum Europejskie UW. Biuletyn: Wydanie specjalne 2/1994

Prawa ucznia w szkole, raport z badań. red. E.Czyż. Wyd. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 1996 r.

Prawa wychowanków domów dziecka, raport z monitoringu. red. E. Czyż, wyd. Helsińska Fundacja Praw Człowieka, Warszawa 2000 r.

Sprawozdanie rządu z realizacji Konwencji o prawach dziecka za lata 1993-98, Warszawa 1999 r.

Safjan M. (red.): *Standardy prawne Rady Europy. Tekst i komentarze. Tom I prawo rodzinne*. Wyd. Instytut Wymiaru Sprawiedliwości. Warszawa 1994.

Wokół praw dziecka cz. I i II (praca zbiorowa). Wyd. Helsińska Fundacja Praw Człowieka. Warszawa 1993.

Unofficial summary of The Convention on the Rights of the Child. Ed. DCI 1992.

Verhellen E. (ed) *Monitoring Children's Rights, University of Ghent, Children's Rights Centre*, Belgium 1995r.